

**Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія**

Козяр Андрій Валентинович

**Передумови та технології формування безконфліктного міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив» /
Prerequisites and technologies for the formation of conflict-free interpersonal communication in the relations system "teacher – student group"**

Спеціальність: 015.39 Професійна освіта (015.39 Цифрові технології)

освітньо-професійна програма – Фінансова грамотність

кваліфікаційна робота за освітнім ступенем «магістр»

Виконав студент
групи ПОСРм-21
Козяр А. В.

підпис

Науковий керівник:
д.пед.н., професор
Щербяк Юрій Адамович

підпис

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
«__» _____ 2025 р.
Завідувач кафедри

А.І. Крисоватий
підпис

Тернопіль – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖОСОБИСТІСНОГО СПІЛКУВАННЯ В СИСТЕМІ «ПЕДАГОГ – УЧНІВСЬКИЙ КОЛЕКТИВ».....	7
1.1. Наукові підходи до проблеми міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив».....	7
1.2. Система передумов безконфліктного міжособистісного спілкування між педагогом та учнівським колективом.....	17
1.3. Соціально-психологічні чинники формування міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив».....	26
Висновки до розділу 1.....	34
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ МІЖОСОБИСТІСНОГО СПІЛКУВАННЯ В СИСТЕМІ ВЗАЄМОСТОСУНКІВ «ПЕДАГОГ – УЧНІВСЬКИЙ КОЛЕКТИВ».....	36
2.1. Діагностичний інструментарій для емпіричного вивчення міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив».....	36
2.2. Аналіз та інтерпретація результатів емпіричного вивчення міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив».....	41
Висновки до розділу 2.....	52
РОЗДІЛ 3. ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ БЕЗКОНФЛІКТНОГО МІЖОСОБИСТІСНОГО СПІЛКУВАННЯ В СИСТЕМІ ВЗАЄМОСТОСУНКІВ «ПЕДАГОГ – УЧНІВСЬКИЙ КОЛЕКТИВ».....	53
3.1. Програма формування безконфліктного міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив» та її	

.....65

3.2. Рекомендації педагогам щодо підвищення ефективності міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків з учнівським колективом64

Висновки **до** **розділу**

3.....69

ВИСНОВКИ.....70

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....74

ДОДАТКИ.....79

ВСТУП

Актуальність дослідження міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив» є надзвичайно важливою в умовах освітнього процесу. Проблема міжособистісних взаємин у шкільному середовищі завжди була актуальною, але в останні десятиліття набуває особливої значущості через численні зміни в суспільному житті, культурі та освітній політиці. В умовах інтеграції України до європейського співтовариства, глобалізації та інтенсивних соціокультурних трансформацій у світі, вимоги до рівня комунікації між педагогами та учнями значно зростають. Психологічний клімат у класі, здатність вчителя та учнів працювати разом, вирішувати конфлікти без негативних наслідків, має безпосередній вплив на ефективність освітнього процесу, психологічний розвиток дітей та їх соціальну адаптацію.

Зазначимо, що безконфліктне міжособистісне спілкування є важливим фактором забезпечення гармонійного і продуктивного навчання. З одного боку, вчитель відіграє роль авторитету і керівника, з іншого – він має бути відкритим для діалогу з учнями, підтримувати атмосферу довіри та взаєморозуміння. На жаль, в умовах сучасної школи спостерігаються численні випадки конфліктів між педагогами та учнями, які негативно впливають на навчальний процес і соціально-психологічний клімат у колективі. Причини таких конфліктів можуть бути різноманітними: від індивідуальних психологічних особливостей учнів до

недосконалих методів і способів педагогічного управління та недостатнього професіоналізму вчителів у сфері міжособистісної комунікації.

Зважаючи на це, слід звернути увагу на розробку ефективних технологій і методик, які допоможуть формувати безконфліктне міжособистісне спілкування, як на рівні окремого класу, так і на рівні загальної системи «педагог – учнівський колектив». Врахування психологічних, емоційних та соціальних особливостей учнів, а також розвиток професійних навичок педагогів, спрямованих на налагодження конструктивної комунікації, є ключовими аспектами зниження рівня конфліктності в навчальному середовищі. Формування безконфліктного міжособистісного спілкування передбачає розвиток таких якостей, як емпатія, толерантність, вміння слухати і чути іншого, здатність до компромісу, що є важливими для конструктивного взаємодії як в освітньому процесі, так і поза ним. Педагог має бути не лише транслятором знань, а й модератором взаємодії між учнями, створюючи умови для розвитку їх особистісного потенціалу і вмінь ефективно взаємодіяти в групі. Вказане вимагає впровадження спеціальних технологій, спрямованих на розвиток комунікативних навичок учнів і педагогів, створення атмосфери взаємоповаги та взаєморозуміння.

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження (Г. Балл, Р. Безпальча, Л. Березовська, І. Бех, Ю. Васьков, О. Гаврилюк, І. Гавриш, Л. Гнатик, О. Гоголь, Л. Ємельяненко, І. Зарецька, Л. Засєкіна, В. Зливков, В. Кан-Калик, О. Корніяка, В. Кузь, Г. Ложкін, І. Мачуська, М. Молочко, Л. Мороз, М. Начосіна, Л. Орбан-Лембрик, В. Петрінко, Л. Савенкова, І. Сайтарли, І. Трухін, М. Філоненко та ін.) показує, що важливою передумовою для формування безконфліктного міжособистісного спілкування є створення сприятливого середовища для розвитку учнів. Сучасна школа має стати простором для розвитку не лише академічних знань, а й соціальних навичок, здатності учнів працювати в команді, співпрацювати з однолітками та дорослими, зберігаючи при цьому повагу до чужих переконань. У свою чергу, педагог має володіти методами психологічної підтримки учнів, здатністю вирішувати міжособистісні конфлікти за допомогою діалогу, а також навичками корекції поведінки

здобувачів освіти, що дасть змогу підтримувати стабільний соціально-психологічний клімат у класі.

Оскільки безконфліктне спілкування вимагає самовдосконалення педагогів, то використання сучасних педагогічних технологій, психологічних тренінгів, а також активне впровадження в освітній процес практик, які сприяють розвитку емоційного інтелекту учнів, є важливими складовими у вирішенні проблеми конфліктності в закладах загальної середньої освіти. З огляду на це, дослідження технологій формування безконфліктного міжособистісного спілкування в системі «педагог – учнівський колектив» є надзвичайно важливим для подальшого розвитку педагогічної науки та практики, оскільки воно дозволяє не лише знизити рівень конфліктності, а й створити здоровий клімат у школі, який сприяє ефективному навчанню та особистісному розвитку учнів.

Отож актуальність проблеми, її недостатня теоретична й практична розробленість, необхідність розв'язання наявних соціальних та освітньо-педагогічних суперечностей зумовили вибір теми кваліфікаційної роботи: **«Передумови та технології формування безконфліктного міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив»»**.

Об'єкт дослідження – безконфліктне міжособистісне спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив» як соціально-психологічний феномен.

Предмет дослідження – особливості формування безконфліктного міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив».

Мета дослідження – теоретичне й експериментальне обґрунтування передумов і технологій формування безконфліктного міжособистісного спілкування у системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив».

Відповідно до мети, сформульовано такі **завдання дослідження**:

1. Визначити наукові підходи до проблеми міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив».

2. Охарактеризувати основні передумови міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив».

3. Виявити соціально-психологічні чинники формування міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив».

4. Здійснити емпіричне дослідження міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив».

5. Розробити й апробувати програму формування безконфліктного міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив», а також сформулювати відповідні прикладні рекомендації.

Методи дослідження: *теоретичні:* аналіз, синтез, класифікація, порівняння, узагальнення соціальної, психологічної, педагогічної літератури для з'ясування сутності основних понять дослідження, обґрунтування змісту безконфліктного міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив»; *емпіричні:* тестування (використано низку діагностичних методик з метою вивчення особливостей міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив»; *статистичні:* методи кількісної та якісної обробки здобутих в результаті дослідження експериментальних даних.

Теоретичне значення дослідження полягає у тому, що комплексно обґрунтовано передумови та дієві технології формування безконфліктного міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив». Зокрема, визначено наукові підходи до проблеми міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив», а також охарактеризовано соціально-професійні передумови міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив», виявлено чинники формування міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив», запропоновано ефективні методи, прийоми, способи формування безконфліктного міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив».

Практичне значення дослідження полягає у розробці й апробації програми формування безконфліктного міжособистісного спілкування в

системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив», а також в підборі ефективного діагностичного інструментарію для вивчення особливостей міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив». Практичне значення мають і розроблені рекомендації педагогам закладів загальної середньої освіти щодо підвищення ефективності міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків з учнівським колективом. Результати дослідження можуть бути використані здобувачами закладів вищої освіти освітньої програми «Соціальна робота і соціальна політика» під час підготовки до практичних занять з фахових дисциплін.

Структура та обсяг дослідження. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (66 найменування), 1 додатку. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи становить 81 сторінку, з них – 73 сторінки основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖОСОБИСТІСНОГО СПІЛКУВАННЯ В СИСТЕМІ «ПЕДАГОГ – УЧНІВСЬКИЙ КОЛЕКТИВ»

1.1. Наукові підходи до проблеми міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив»

Наукові дослідження проблеми міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив» охоплюють різноманітні підходи, що ґрунтуються на інтеграції психології, педагогіки та соціології. Одним з основних напрямів є вивчення комунікативних процесів як складної взаємодії між учасниками освітнього процесу, де педагог виступає не лише передавачем знань, а й модератором міжособистісних стосунків, що формуються в класі. Важливу роль контексті відіграють теорії міжособистісної комунікації, які акцентують увагу на емоційно-психологічних аспектах взаємодії, розвитку емпатії та навичок активного слухання, а також на корекції конфліктних ситуацій. Такі підходи дозволяють краще зрозуміти, як

створювати здорову комунікацію між педагогом та учнями, що є важливим чинником успішного навчання та психологічного благополуччя учнів.

Так, психологічний підхід до проблеми міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив» зосереджується на дослідженні внутрішніх процесів учасників комунікації, їх емоційного стану, мотивів поведінки, психологічних бар'єрів, які можуть виникати у процесі спілкування. Цей підхід передбачає розуміння того, як індивідуальні психічні особливості учнів та педагогів впливають на їхні взаємодії. Кожен учасник комунікаційного процесу має свою систему переживань, емоційних реакцій та поведінкових патернів, що можуть спричиняти або сприяти виникненню конфліктів. Тому важливо досліджувати, як емоційний стан і психологічні особливості кожної особи впливають на якість спілкування в колективі [14].

Одним із центральних аспектів психологічного підходу є вивчення психологічних бар'єрів у спілкуванні. Вони можуть мати різні форми: це і стереотипи, і неусвідомлені упередження, і труднощі у взаєморозумінні, які виникають через різницю в сприйнятті інформації. Психологічні бар'єри можуть ускладнювати ефективну комунікацію, спричиняючи напругу, непорозуміння та конфлікти. Тому вивчення цих бар'єрів є важливим етапом для того, щоб зменшити їх вплив на спілкування та зробити його більш відкритим і конструктивним. Важливим аспектом цього підходу є розвиток емоційного інтелекту педагогів. Вчителі, які мають високий рівень емоційного інтелекту, здатні створювати атмосферу взаємної довіри і підтримки в колективі, де учні відчувають себе зрозумілими та емоційно підтриманими [39].

Психологічний підхід до міжособистісного спілкування вимагає також вивчення впливу групової динаміки на взаємодію в класі. У кожному колективі є свої психологічні особливості, які можуть визначати поведінку учнів, їх ставлення один до одного і до педагога. Педагог повинен вміти розпізнавати ці особливості і враховувати їх при побудові комунікації. Це включає в себе вміння налагоджувати взаємодію з різними групами учнів, створювати сприятливу атмосферу для взаєморозуміння та співпраці в класі [51].

Педагогічний підхід до проблеми міжособистісного спілкування в системі взаєностосунків «педагог – учнівський колектив» підкреслює важливість ролі педагога як керівника комунікаційного процесу, який активно впливає на формування навичок спілкування учнів. Завдяки цьому підходу педагог стає не лише транслятором знань, а й моделлю для учнів у питаннях взаємодії з іншими людьми. Педагог повинен створювати такі умови, які б сприяли розвитку комунікативних умінь і навичок у учнів, дозволяючи їм ефективно взаємодіяти як між собою, так і з іншими людьми поза межами школи. Це включає в себе вміння слухати, коректно висловлювати власні думки, враховувати емоції співрозмовників та правильно реагувати на різноманітні комунікативні ситуації.

Важливим аспектом педагогічного підходу є створення безпечного, відкритого середовища для спілкування, де учні можуть виражати свої думки, емоції та переживання без страху бути осудженими або висміяними. У таких умовах учні відчують себе більш впевнено, що позитивно впливає на їхнє бажання активно брати участь у освітньому процесі та взаємодії з однолітками. Педагог, який створює таке освітнє середовище, виявляє увагу до потреб учнів, демонструє інтерес до їхніх проблем і прагне допомогти в їх вирішенні. Для педагогів також важливо забезпечити підтримку учнів у складних ситуаціях, коли вони стикаються з труднощами в спілкуванні, і надати їм необхідні засоби й інструменти для подолання бар'єрів у взаємодії [7].

Соціокультурний підхід до проблеми міжособистісного спілкування в системі стосунків «педагог – учнівський колектив» підкреслює важливість врахування культурних, етнічних та соціальних факторів, які безпосередньо впливають на способи взаємодії учнів у класі. Кожен учень має свій культурний контекст, сформований через сімейне виховання, соціальне середовище та особистий досвід. Цей контекст визначає не лише способи сприйняття світу, але й методи взаємодії з іншими людьми. У класі, де зустрічаються учні з різними культурними та соціальними умовами, можуть виникати як можливості для збагачення досвіду, так і труднощі у комунікації. Тому соціокультурний підхід акцентує на необхідності вивчення цих особливостей і їх впливу на

спілкування, щоб педагог створив атмосферу, де кожен учень почуватиметься прийнятим [1].

Згідно з соціокультурним підходом, особливе значення має розуміння того, що соціальні та культурні різниці між учнями можуть призвести до певних бар'єрів у спілкуванні, таких як непорозуміння або навіть конфлікти. Наприклад, учні з різних етнічних груп можуть мати різні стереотипи або уявлення про поведінку, що можуть викликати неприязнь або недовіру. Педагог повинен мати чітке уявлення про ці особливості та застосовувати стратегії, які допомагають знизити рівень напруги та сприяють інтеграції учнів із різних соціальних і культурних груп. Важливим аспектом цього підходу є розвиток міжкультурної компетентності як педагогів, так і учнів. Педагоги повинні навчати учнів розуміти та поважати культурні та соціальні різниці, адже це допомагає формувати атмосферу взаєморозуміння і толерантності в класі [63].

Соціокультурний підхід також включає урахування соціального статусу учнів, який може впливати на їхнє спілкування та взаємодію в класі. Наприклад, учні з різних соціальних класів можуть мати різні цінності, соціальні норми і очікування, що в свою чергу відображається на їхній поведінці та спілкуванні з іншими учнями. Це може створювати певні труднощі у взаєморозумінні та взаємодії. Педагог, маючи на увазі соціальні та економічні аспекти учнів, може сприяти формуванню атмосфери, де учні не відчуватимуть себе ізольованими чи відкинутими через свій соціальний статус. За допомогою педагогічних стратегій, таких як групові проекти, інтерактивні методи навчання, педагог може сприяти тому, щоб усі учні відчували себе рівними учасниками освітнього процесу [29].

Соціокультурний підхід також сприяє формуванню в учнів відчуття приналежності до спільноти. Це важливо, оскільки соціальна ізоляція або почуття відчуження можуть негативно впливати на психологічний стан учнів і їхню здатність до ефективної комунікації. Педагог, створюючи атмосферу, що враховує культурну та соціальну різноманітність, стимулює учнів до взаємодії та співпраці. Це дозволяє формувати не лише академічні, але й соціальні компетенції, що є важливими для розвитку молодого особистості в суспільстві.

Конфліктологічний підхід до проблеми міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив» фокусується на вивченні причин виникнення конфліктів, які можуть виникати в процесі взаємодії між педагогом і учнями, та на розробці методів для їх запобігання і вирішення. Важливим аспектом є те, що конфлікти, хоча й часто сприймаються як негативний елемент взаємодії, є невід’ємною частиною соціальних відносин і можуть бути конструктивними за умови правильної їх обробки. Конфлікти в навчальному середовищі можуть виникати з різних причин, таких як різниця в поглядах, неузгодженість у поведінці, недовіра чи непорозуміння між педагогом і учнями, а також з інших соціальних чи психологічних факторів [41].

Основною метою конфліктологічного підходу є не тільки вирішення конфліктів, а й їх запобігання. Для цього важливо виявляти потенційні джерела конфліктів на ранніх етапах і розробляти стратегії, які сприятимуть їх мінімізації. Конфлікти в учнівському колективі можуть виникати через різні фактори, такі як культурні та соціальні відмінності, непорозуміння між учнями, агресивна поведінка, а також непорозуміння між педагогом і класом. Однак завдання педагогів у рамках конфліктологічного підходу – створення таких умов, які сприяють здоровій і продуктивній взаємодії між усіма учасниками процесу.

Конфліктологічний підхід ставить акцент на розвитку навичок управління конфліктами як у педагогів, так і у учнів. Для педагогів важливо освоїти техніки та стратегії, які дозволяють уникнути ескалації конфлікту, вести конструктивний діалог та знаходити взаємоприйнятні рішення. Педагог повинен бути готовий до того, щоб у разі виникнення конфлікту зберігати спокій, проявляти терпимість та застосовувати дієві методи, які дозволяють зберегти гармонію в класі і не допустити порушення емоційного фону в освітньому процесі. Окрім того, педагог має бути здатний прогнозувати конфліктні ситуації і працювати з учнями над їх запобіганням, використовуючи інструменти превентивної роботи [58].

Важливим аспектом є те, що конфлікти, які не вирішуються належним чином, можуть мати довготривалі негативні наслідки, не тільки для відносин між педагогом і учнями, але й для емоційного стану учнів та їхнього навчального прогресу. Затягування вирішення конфлікту або ігнорування проблем може призвести до поглиблення напруженості, втрати мотивації і навіть до формування неприязні до освітнього процесу. Тому розв'язання конфліктів має відбуватися негайно, з врахуванням почуттів і потреб всіх учасників [13].

Комунікативний підхід до проблеми міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив» зосереджується на вивченні самих процесів комунікації, як вербальної, так і невербальної. Цей підхід визнає, що основою ефективної взаємодії між педагогом і учнівським колективом є вміння чітко та зрозуміло передавати інформацію, а також слухати і розуміти інших. Педагог, застосовуючи комунікативні стратегії, може значно покращити атмосферу в класі, сприяти розвитку довіри і взаємоповаги, що є важливими умовами для навчання і виховання. Під час спілкування з учнями він має не лише передавати знання, але й враховувати індивідуальні особливості учнів, їх емоційний стан і культурні особливості [28].

Ефективне спілкування з учнівським колективом потребує не лише техніки вербальної та невербальної комунікації, але й здатності педагогів адаптувати свій стиль спілкування в залежності від особливостей конкретної групи учнів. Зрозуміло, що в різних класах і з різними учнями необхідні різні підходи. Наприклад, спілкування з молодшими учнями буде суттєво відрізнятися від взаємодії з підлітками, оскільки на кожному етапі розвитку учнів мають місце різні потреби, мотивація і рівень соціальної зрілості. Тому педагог має вміти вибудовувати комунікацію таким чином, щоб кожен учень відчував себе почутим і зрозумілим, а його думка була врахована [9].

Гендерний підхід до проблеми міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив» зосереджується на впливі гендерних аспектів на взаємодію між учасниками освітнього процесу. В межах цього підходу аналізується, як гендерні стереотипи, соціальні ролі, а також

культурні уявлення про чоловічу та жіночу поведінку впливають на комунікацію, сприйняття та взаємодію між педагогами і учнями. Важливо зазначити, що гендерні стереотипи можуть визначати, як учні ставляться один до одного, а також як вони сприймають вчителів, що може призвести до як позитивних, так і негативних результатів у навчанні та вихованні [41].

Основна проблема, яка стоїть перед педагогами в цьому контексті, полягає в тому, щоб уникати впливу гендерних стереотипів у процесі комунікації і створювати рівні умови для всіх учнів незалежно від їх статі. Наприклад, традиційно вважається, що хлопці повинні бути активнішими, а дівчата – більш чутливими і емоційними. Це може призводити до того, що вчителі, навіть підсвідомо, можуть приділяти більше уваги або надавати інші можливості учням, що відповідають гендерним уявленням, або ж, навпаки, упереджено ставитись до тих, хто не відповідає цим стандартам. Важливо, щоб у освітньому процесі педагог вмів чітко і доступно пояснювати, що всі учні мають рівні можливості і право бути вислуханими і зрозумілими, а також брати активну участь у всіх аспектах навчання. Для цього вчитель повинен бути прикладом того, як варто взаємодіяти з людьми, незалежно від їх статі, і як уникати упереджень, які можуть виникати через гендерні стереотипи [8].

Системний підхід до проблеми міжособистісного спілкування в системі взаєностосунків «педагог – учнівський колектив» розглядає педагогічний процес як складну, багатокomпонентну систему, де взаємодія між педагогом і учнями є лише частиною більш широкої освітньої та соціальної системи. У рамках цього підходу важливо не лише вивчати окремі аспекти комунікації, але й оцінювати їх у контексті організації взаємодії всіх учасників процесу. Система, що включає взаємодію учнів, педагогів, адміністрації, батьків та інших соціальних структур, розглядається як взаємозалежні елементи, що постійно взаємодіють і впливають один на одного. Такий підхід дозволяє зрозуміти, як кожен компонент системи (соціальна роль педагога, групова динаміка учнівського колективу чи вплив батьків) формує атмосферу в освітньому процесі [30].

Групова динаміка є одним із ключових аспектів системного підходу. Вона вивчає, як міжособистісні відносини серед учнів, їх соціальна структура та взаємодія впливають на загальну атмосферу в класі. Педагог, усвідомлюючи ці аспекти, може застосовувати відповідні стратегії для оптимізації групової взаємодії, стимулювання співпраці та подолання конфліктів. Наприклад, якщо в класі спостерігається низький рівень співпраці або конфлікти між учнями, педагог може організувати спеціальні завдання для розвитку командного духу або сприяти формуванню більш дружньої атмосфери через зміни в групових структурах чи взаємодії. Системний підхід підкреслює важливість соціальних ролей, які займають учасники освітнього процесу, включаючи не лише педагогів та учнів, але й батьків, соціальних працівників та інших членів громади [2].

У системному підході важливим є розуміння того, що педагоги не є єдиними агентами впливу в освітньому процесі. Взаємодія педагогів і учнів неможлива без врахування впливу інших факторів (батьки, адміністрація, однокласники та інші члени спільноти). Наприклад, батьки можуть впливати на поведінку своїх дітей, на їх мотивацію до навчання або на ставлення до педагогів. Соціально-економічні умови, в яких перебувають учні, також можуть мати значний вплив на їх міжособистісні відносини з учителями та однокласниками. Педагог, використовуючи системний підхід, може взаємодіяти з іншими соціальними агентами для забезпечення гармонійного і результативного розвитку учнів. Це може бути спільна робота з батьками, консультативна допомога, залучення психологів або соціальних працівників для підтримки учнів, які переживають складні соціальні чи емоційні проблеми [44].

Розвивальний підхід до проблеми міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив» фокусується на безперервному розвитку комунікативних компетенцій як учнів, так і педагогів протягом їхнього освітнього процесу. У цьому контексті важливо розуміти, що комунікація є не статичною, а динамічною, процесуальною складовою, яка змінюється на різних етапах навчання. Педагог, який використовує

розвивальний підхід, має прагнути до того, щоб комунікативні навички учнів постійно вдосконалювались, пристосовувались до різних соціальних ситуацій і підвищувались відповідно до вікових та індивідуальних особливостей кожного учня. Завдяки такому підходу, процес взаємодії між педагогом і учнями є не лише обміном інформацією, а й складною взаємодією, в ході якої відбувається формування комунікативних умінь учасників. Для педагогів це вимагає постійної саморефлексії, здатності оцінювати свої власні комунікативні практики та адаптувати їх до змінюваних умов, щоб забезпечити ефективну взаємодію з учнями [31].

Педагог, що сприймає себе як важливого учасника процесу розвитку комунікативних компетенцій учнів, повинен постійно вдосконалювати свої навички спілкування. Це включає вміння правильно будувати зворотний зв'язок, слухати та розуміти потреби учнів, бути чутливим до їх емоційного стану, а також навчати учнів конструктивним способам взаємодії з іншими людьми. Крім того, важливою складовою цього підходу є розвиток емоційного інтелекту педагогів, який дозволяє ефективно взаємодіяти з учнями в різних ситуаціях, як позитивних, так і конфліктних [5].

Екологічний підхід до міжособистісного спілкування в системі стосунків «педагог – учнівський колектив» зосереджується на впливі умов навколишнього середовища, таких як фізичне, психологічне та соціальне середовище, на процеси комунікації в освітньому процесі. Основна мета цього підходу – створити умови для ефективного та безконфліктного спілкування, де всі учасники взаємодії відчують себе комфортно, мають можливість для самовираження та розвитку, а також здатні розв'язувати конфлікти мирним шляхом [11].

Фізичне середовище включає в себе всі матеріальні аспекти навчального простору: освітлення, температуру повітря, наявність природного освітлення, ергономічність меблів, рівень шуму тощо. Ці фактори можуть істотно впливати на загальний стан учасників освітнього процесу, зокрема на їхню здатність до зосередження, сприйняття інформації та ефективної комунікації. Наприклад, у класах, де недостатньо освітлення або де некомфортні умови, учні можуть

відчувати дискомфорт, що негативно позначається на їхній готовності до спілкування і взаємодії з іншими учасниками освітнього процесу [49].

Психологічне середовище є не менш важливим і включає емоційний клімат в класі, ставлення до учнів з боку педагога та однолітків, атмосферу підтримки та довіри. Психологічно комфортне середовище дозволяє учням відкрито виражати думки, почуття та емоції, що є необхідним для успішної комунікації. Педагог у цьому контексті виступає як організатор середовища, створюючи умови для розвитку емоційного інтелекту здобувачів освіти, навчання їх вмінню розпізнавати і правильно реагувати на емоції інших, а також виховувати толерантність та повагу до різноманіття думок та поглядів [7].

Соціальне середовище охоплює взаємодію між учасниками освітнього процесу, соціальні норми та очікування, що існують у школі. Важливою складовою є культура взаємоповаги, адже учні повинні вчитися взаємодіяти в колективі, поважати один одного, виявляти увагу до різних точок зору і працювати разом для досягнення спільних цілей. Це середовище впливає на формування соціальних навичок учнів, їх здатність до ефективної комунікації, розв'язання конфліктів та роботи в команді. Педагог, застосовуючи екологічний підхід, має сприяти формуванню в закладі освіти і в класі позитивної соціальної атмосфери, де панує взаємна підтримка і довіра [66].

Окрім того, важливим аспектом є те, як середовище взаємодії впливає на розвиток особистості учнів. Створення безконфліктного середовища вимагає від педагога розуміння різних типів учнів та їх потреб. Це включає врахування індивідуальних особливостей, таких як соціальний статус, психологічний стан, культурні та етнічні особливості. Педагог повинен бути чутливим до цих аспектів і намагатися створити середовище, яке максимально сприятливе для розвитку кожного учня. У такому середовищі учні можуть вільно виражати себе, що є важливим для формування їхньої комунікативної компетентності [13].

Екологічний підхід також передбачає адаптацію освітнього процесу до змін у соціумі та технологіях. У сучасних умовах технологічні зміни впливають

на способи взаємодії, комунікації та обміну інформацією. Вчителі мають використовувати засоби комунікації, такі як цифрові платформи та інтернет-ресурси, для створення інтерактивного та доступного середовища для учнів. Водночас це передбачає навчання учнів етиці використання нових технологій, розвитку вміння правильно комунікувати в цифровому середовищі [20].

Одним із ключових завдань екологічного підходу є створення умов для запобігання конфліктам. Для цього важливо постійно моніторити і коригувати психологічну атмосферу в класі, сприяти розвитку емоційного інтелекту учнів і педагогів, навчати їх ефективним способам вирішення спірних ситуацій. Зокрема, використання групових обговорень, рольових ігор та інших методів може допомогти учням вчитися конструктивно реагувати на конфлікти і знаходити оптимальні рішення в складних ситуаціях. Екологічний підхід акцентує увагу на інтеграції різних аспектів освітнього процесу, враховуючи вплив середовища на взаємодію між педагогом та учнями. Це підхід, який сприяє не тільки ефективному навчанню, але й створенню умов для гармонійного розвитку особистості кожного учня. Коли фізичне, психологічне і соціальне середовище працюють у гармонії, учні відчують себе безпечно, підтримано і можуть повною мірою розвивати свої комунікативні навички [6].

Отже, вивчення наукових підходів до проблеми міжособистісного спілкування в системі взаєностосунків «педагог – учнівський колектив» дозволяє отримати комплексне розуміння цього процесу і важливості взаємодії між учасниками навчального середовища. Психологічний підхід допомагає з'ясувати вплив внутрішніх психічних процесів на комунікацію, педагогічний – акцентує увагу на ролі педагога як керівника комунікаційного процесу та вихователя комунікативних навичок учнів, соціокультурний – розглядає вплив культурних та соціальних факторів на взаємодію, підкреслюючи важливість врахування етнічних, соціальних, культурних особливостей учнів. Інші підходи (конфліктологічний, комунікативний, гендерний, системний, розвивальний і екологічний), дозволяють вивчити різні аспекти взаємодії вчителя та учнів.

1.2. Система передумов безконфліктного міжособистісного спілкування між педагогом та учнівським колективом

Соціально-професійні передумови безконфліктного міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив» є важливим аспектом, який впливає на ефективність взаємодії між педагогами та учнями в освітньому процесі. Взаєморозуміння, співпраця і толерантність є необхідними умовами для створення здорового та продуктивного навчального середовища, в якому кожен учасник відчуває підтримку і повагу. Педагогічна діяльність передбачає не лише передачу знань, але й формування соціальних навичок учнів, розвиток їхніх комунікативних здібностей, а також навчання конструктивному вирішенню конфліктів. У цьому контексті важливою є соціальна роль педагога як модератора комунікаційного процесу, здатного створити атмосферу довіри і взаємоповаги.

Соціально-професійні передумови безконфліктного міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив» охоплюють різноманітні аспекти педагогічної діяльності, які значною мірою впливають на ефективність комунікації і запобігання конфліктам між педагогом і учнями. Одним і ключових аспектів є роль педагога як організатора комунікації в освітньому процесі. Він є не лише носієм знань, але й координатором, який визначає стиль взаємодії та взаєморозуміння в класі. Завдання вчителя в тому, щоб створити атмосферу, в якій учні відчувають себе комфортно, мають можливість для самовираження і водночас дотримуються норм і правил. Якщо педагог не тільки навчає, але й сприяє розвитку позитивних міжособистісних стосунків, то це забезпечує сприятливе середовище для навчання та розвитку учнів, що, в свою чергу, зменшує ймовірність конфліктів [45].

Здатність педагога створювати атмосферу довіри, відкритості та підтримки є важливою передумовою безконфліктної взаємодії між ним і учнівським колективом. Взаємодія, побудована на взаємній повазі, відкритості й емпатії, дає можливість учням відчувати себе почутими і зрозумілими. Довіра

є фундаментом, на якому будуються всі інші стосунки. Педагог, який здатен слухати, враховувати індивідуальні потреби кожного учня та відповідати на них з розумінням і підтримкою, значно знижує ризик виникнення конфліктних ситуацій. Також наявність атмосфери відкритості допомагає учням відчувати безпеку в класі, що є ключовим для розвитку активності та взаємодії в групі. У такому середовищі зростає рівень соціальної підтримки, що має значення для підтримання гармонійних стосунків між учасниками освітнього процесу.

Педагогічна майстерність є суттєвою передумовою для забезпечення безконфліктного спілкування. Вчитель повинен мати вміння ефективно управляти емоційним кліматом в класі, адже саме емоційна атмосфера значною мірою впливає на взаємодію між учасниками. Наприклад, вміння вчителя залагоджувати спірні ситуації, знаходити компроміси та зберігати спокій у стресових ситуаціях дозволяє уникнути ескалації конфліктів. Крім того, педагог має володіти техніками управління емоціями, як своїми, так і учнів, аби підтримувати психологічний баланс у колективі. Створення позитивного емоційного фону в класі безпосередньо впливає на здатність учнів адекватно реагувати на ситуації, що виникають, і знижує ймовірність конфліктів. Для цього важливою є вмотивованість педагога до розвитку своїх навичок у сфері емоційного інтелекту, а також готовність звертати увагу на психоемоційний стан учнів, зокрема під час стресових ситуацій [28].

Педагог має вміти вести конструктивні переговори з учнями, вести бесіди на важливі теми, розв'язувати конфлікти мирним шляхом, що є важливою частиною педагогічної майстерності. Однак це вимагає від вчителя постійного самовдосконалення і готовності до використання нових методів для вирішення проблем, що виникають у процесі взаємодії з учнями. Зокрема, педагогічна діяльність вимагає вміння застосовувати медіацію, бути об'єктивним, справедливим і, при цьому, чуйним до емоцій учнів. Вчитель повинен виявляти готовність до діалогу, надавати можливість висловлювати свої думки та почуття, що зменшує виникнення недомовленостей та непорозумінь, які можуть призводити до конфліктів. Крім того, педагог має постійно вдосконалювати свої навички в управлінні групою динамікою, зокрема,

враховуючи особливості колективу та його соціально-психологічну атмосферу [11; 67-70].

Конфліктність педагогічної діяльності є важливою соціально-професійною передумовою безконфліктного міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив», оскільки педагогічний процес сам по собі має ряд характеристик, які можуть спричиняти конфлікти. Однією з основних причин виникнення конфліктів є різниця в поглядах, інтересах і потребах учнів та викладачів. Це може стосуватися як навчальних методик, так і особистісних переконань, а також соціальних чи культурних факторів. Учні часто мають різні погляди на предмети навчання, спосіб оцінювання, вимоги до поведінки, тоді як педагог, в свою чергу, намагається дотримуватися загальних стандартів і вимог освітнього процесу. Це може призводити до певної напруги, якщо учні не розуміють чи не приймають методи та підходи вчителя.

Окрім того, різниця в інтересах і потребах також є джерелом конфліктів. Наприклад, педагог може прагнути до створення організованого освітнього процесу, орієнтуючись на досягнення конкретних освітніх цілей, тоді як учні можуть відчувати потребу в більш гнучкому підході, який дозволить їм зосередитися на тих темах чи сферах, що їм цікавіші. У такому контексті педагог і учні можуть мати різні пріоритети, що може спричинити напругу в стосунках і навіть конфлікти. Взаємодія педагогів та учнів має великий потенціал для виникнення непорозумінь та спірних ситуацій, якщо обидві сторони не будуть готові до конструктивного діалогу та взаєморозуміння [36].

Іншою передумовою конфліктності є стресові ситуації, які виникають через високі вимоги до учнів, оцінювання та дисципліну. Високі вимоги до учнів з боку педагогів можуть бути джерелом стресу, адже не всі учні здатні досягти бажаних результатів при однаковому рівні викладання. Напруга, що виникає через оцінювання, може бути ще одним потужним фактором, який викликає конфлікти. Учні, які не задоволені своїми оцінками, можуть відчувати себе несправедливо оціненими або незадоволеними результатами своєї праці, що в свою чергу провокує емоційні реакції та конфлікти з педагогом. У таких

ситуаціях важливо, щоб педагог вмів підійти до кожного учня індивідуально, надаючи конструктивну критику та підтримку [62].

Окрім цього, дисципліна є важливим аспектом у педагогічному процесі, що також може спричиняти конфлікти. Строгі правила і вимоги до поведінки учнів можуть бути сприйняті деякими з них як обмеження особистої свободи чи як несправедливі вимоги. Особливо це стосується підлітків, які намагаються виокремитися, виявити свою індивідуальність та потребують більше простору для самовираження. У такому контексті, якщо педагог не вміє правильно реагувати на порушення дисципліни або не здатний знайти баланс між вимогами і потребами учнів, це може стати джерелом конфліктних ситуацій. Крім того, в умовах високих вимог до успішності учнів і дисципліни, у класі можуть виникати стреси та непорозуміння, коли деякі учні відчують себе недостатньо оціненими чи несправедливо покараними [9].

Однією з головних причин виникнення конфліктів є також відсутність чіткої комунікації між педагогами та учнями. Коли вимоги педагога не відповідають реальним можливостям учнів, це може призвести до конфлікту. Якщо вчитель не має змоги адекватно передати свої очікування або не враховує індивідуальні особливості кожного учня, може виникнути відчуття непорозуміння, яке ускладнює ефективну взаємодію. У таких випадках важливою є здатність педагога своєчасно коригувати свої підходи та знаходити індивідуальні рішення для кожної ситуації. Крім того, обмежені можливості для конструктивного зворотного зв'язку та недооцінка емоційних потреб учнів можуть призвести до того, що конфлікти залишатимуться не вирішеними [55].

Найголовніше, що педагог має бути готовим до того, що конфлікти є невід'ємною частиною педагогічної діяльності. І, незважаючи на їх можливу негативну природу, вони можуть бути використані як можливість для розвитку комунікаційних навичок як педагогами, так і учнями. Якщо педагог вміє правильно реагувати на конфлікти, шукаючи шляхи їх вирішення і розв'язання, це може стати важливим аспектом освітнього процесу. Вчитель має здатність до аналізу ситуацій, виявлення корінних причин конфліктів, а також навички

знаходження компромісів, що дозволяє зменшити їх негативний вплив і навіть перетворити на можливість для розвитку конструктивних відносин у класі.

Конфліктне освітнє середовище є важливою соціально-професійною передумовою безконфліктного міжособистісного спілкування в системі «педагог – учнівський колектив». Воно визначається сукупністю умов, які можуть як сприяти виникненню, так і запобігати конфліктам у процесі навчання та виховання. Однією з основних причин виникнення конфліктних ситуацій є система навчання, яка не враховує індивідуальні особливості учнів. У класах, де методи не адаптовані до різноманітних потреб учнів, виникає напруга, пов'язана з неможливістю задовольнити індивідуальні потреби та бажання учнів. Коли одна програма чи методи викладання застосовуються до всіх без урахування індивідуальних особливостей, це може викликати відчуття несправедливості серед учнів. Вони можуть почуватися неуспішними, незрозумілими, що спричиняє зростання внутрішнього напруження і навіть конфлікти [34].

Особливо це стосується учнів, які мають особливі освітні потреби, чії потреби в навчанні значно відрізняються від середніх вимог. Коли вчителі не готові або не мають відповідних знань для адаптації освітнього процесу під ці потреби, виникає ризик конфліктів. Більш того, учні, які мають труднощі в освоєнні навчальної програми, можуть почуватися ізольованими, відчувати соціальну стигму або навіть низьку самооцінку, що створює сприятливе середовище для виникнення як внутрішніх конфліктів у колективі, так і конфліктів із педагогом. З іншого боку, високі вимоги до учнів без урахування їхніх індивідуальних можливостей, або ж відсутність підтримки в складних навчальних ситуаціях, може стати джерелом стресу та фрустрації, що лише посилює загальний рівень конфліктності в освітньому середовищі [9].

Низький рівень соціальної підтримки в закладі освіти також є значним фактором, що сприяє виникненню конфліктів. Коли учні не відчують підтримки з боку вчителів чи адміністрації навчального закладу, вони можуть почати переживати відчуття безпорадності або зневіри у своїх силах. Такий стан може призвести до збільшення емоційної напруги серед учнів та педагогів.

Соціальна підтримка, яка включає в себе не тільки матеріальні та організаційні аспекти, а й емоційну підтримку, відіграє важливу роль у створенні здорового навчального середовища. Коли педагоги здатні виражати підтримку учням, активно слухати їхні проблеми та надавати допомогу в разі потреби, вони сприяють зменшенню напруження та конфліктів у колективі [11].

Окрім того, відсутність відповідних механізмів вирішення конфліктів є ще одним фактором, що призводить до поглиблення конфліктного середовища в освітньому процесі. Без чіткої стратегії вирішення конфліктних ситуацій, без вміння педагогів швидко і конструктивно реагувати на конфлікти між учнями або між педагогом і учнем, негативні емоції накопичуються, а конфлікти стають більш масштабними. Механізми вирішення конфліктів повинні бути включені в навчальний процес на всіх рівнях: від класних годин до окремих бесід між педагогом і учнями. Вчителі мають володіти методами управління конфліктами, включаючи техніки активного слухання, медіації та переговорів, щоб своєчасно реагувати на проблеми, уникати ескалації конфліктів і запобігати їх повторенню в майбутньому. Окрім того, організація спеціальних тренінгів або створення шкільних комітетів, які допомагають вирішувати конфлікти, може суттєво знизити рівень напруги серед учнів і педагогів [7; 14a].

Психологічні особливості вчителів і учнів є важливими соціально-професійними передумовами безконфліктного міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив». Ці аспекти мають безпосередній вплив на взаємодію між педагогом і учнями та на загальний емоційний клімат у навчальному середовищі. Психологічні фактори можуть як сприяти виникненню конфліктів, так і допомогти уникнути їх, залежно від рівня розвитку емоційного інтелекту учасників процесу [52].

Перш за все, варто звернути увагу на емоційний інтелект вчителів. Вчителі, які мають низький рівень емоційного інтелекту, можуть не здогадуватися про емоційний стан своїх учнів або не вміти коректно реагувати на емоції, які вони проявляють. Якщо педагог не здатен розпізнати емоційні сигнали учнів і не може контролювати свої власні емоції, це може створювати

напружену атмосферу в класі. Наприклад, надмірно стримані або навпаки, дуже емоційні реакції на ситуації, що виникають у класі, можуть викликати напругу серед учнів. Педагог, що не контролює свої емоції, може почати проявляти агресію, роздратування або байдужість, що сприяє виникненню конфліктів і погіршує взаєморозуміння між ним і учнями. Натомість педагоги з високим рівнем емоційного інтелекту можуть ефективно регулювати свої емоції, реагувати на емоційні потреби учнів і забезпечувати комфортне середовище для навчання [48].

З іншого боку, психологічний клімат у класі багато в чому залежить від психологічних особливостей самих учнів. Учні, які стикаються з труднощами в адаптації до соціальних норм або мають низький рівень самооцінки, часто проявляють агресивні чи протестні форми поведінки. Такі учні можуть відчувати внутрішній дискомфорт, не маючи чіткої моделі соціальної взаємодії, через що їхня поведінка може стати більш імпульсивною або конфліктною. Вони можуть швидше вступати в конфлікти з іншими учнями чи педагогами, намагаючись таким чином відстояти свої права або виразити внутрішню фрустрацію. Важливо зазначити, що цей тип поведінки часто є результатом невпевненості в собі або психологічних труднощів, таких як стрес, невдачі чи відчуття соціальної ізоляції. Психологічний стан учнів, їхня здатність адаптуватися до змінюваних умов соціального середовища, багато в чому визначають їхнє ставлення до викладача та однокласників, а також здатність ефективно взаємодіяти в колективі [7].

Окрім того, важливим фактором є здатність як вчителів, так і учнів спілкуватися конструктивно та ефективно вирішувати розбіжності. Невміння розв'язувати конфлікти мирним шляхом або уникати ескалації ситуацій може призвести до їх загострення. Коли вчитель або учень не має відповідних навичок для управління конфліктами, навіть незначні розбіжності можуть призвести до серйозних суперечок і напружених відносин. Вчитель, який не має достатньо навичок для ефективного вирішення конфліктів, може намагатися розв'язати ситуацію за допомогою авторитарних методів, що в свою чергу лише підвищує рівень агресії серед учнів. З іншого боку, учні, які не навчені

вирішувати конфлікти без насилля чи емоційних вибухів, можуть погіршувати ситуацію своєю неприязню або агресивними діями. У таких випадках виникають спіральні конфлікти, де кожна сторона сприймає суперечку як боротьбу за своє право.

Також важливою є роль педагогічної підготовки, оскільки ефективне управління класом передбачає вміння вчителя не лише передавати знання, але й бути емоційно грамотним. Уроки комунікації, стратегії конструктивного вирішення конфліктів та управління груповою динамікою повинні бути частиною педагогічного процесу, щоб навчити учнів та вчителів ефективно взаємодіяти. Тренування вчителів у цьому напрямку дозволяє створити в класі атмосферу довіри, відкритості та взаємопідтримки, що значно знижує ймовірність виникнення конфліктів [63].

Соціально-культурні фактори є одними з ключових передумов для безконфліктного міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив». Врахування соціальних, етнічних та культурних особливостей учнів є важливим аспектом у педагогічному процесі, оскільки ці фактори можуть як сприяти розвитку позитивної атмосфери в класі, так і ставати джерелом непорозумінь і конфліктів. Одним з основних завдань педагога є здатність виявляти чутливість до різноманітних соціальних і культурних аспектів учнів, щоб уникнути можливих розбіжностей у спілкуванні.

Різноманітність соціальних, етнічних і культурних фону учнів є природним компонентом навчального колективу. Кожен учень має свій унікальний досвід, виховання, цінності та погляди, які можуть відрізнятися від тих, які пропагує навчальна програма або педагогічний колектив. Якщо педагог не враховує ці різниці, це може стати джерелом непорозумінь і конфліктів. Наприклад, культурні відмінності у ставленні до влади, навчання або спілкування можуть спричинити неправильне трактування намірів однієї зі сторін, що в свою чергу може призвести до напруження у відносинах між педагогом та учнями. Врахування таких факторів дозволяє уникнути ситуацій,

коли учні почуваються відторгнутими або непотрібними в освітньому процесі [15].

Ще одним важливим аспектом є те, як соціальні й культурні відмінності можуть впливати на групову динаміку. Наприклад, учні з різних соціальних груп можуть мати різні пріоритети, мотивацію та стиль навчання. Це може викликати непорозуміння або навіть конкуренцію між учнями, а також створювати певні бар'єри у спілкуванні з педагогом. Тому важливо, щоб педагог враховував ці соціальні відмінності й адаптував свої методи роботи таким чином, щоб усі учні відчували себе важливими та рівноправними учасниками процесу. Однак найбільші труднощі можуть виникати, коли культурні чи етнічні стереотипи та упередження стають частиною спілкування в класі. Педагоги, які не обізнані з різноманіттям культурних традицій, можуть випадково виражати упереджені погляди або не враховувати культурні особливості учнів. Це може проявлятися у вигляді неприязні, непорозумінь або навіть дискримінації, що суттєво ускладнює ефективне спілкування та може призвести до конфліктів у освітньому процесі. У свою чергу, учні, які зустрічаються зі стереотипами, можуть відчувати себе ізольованими, зневаженими або менш важливими, що також впливає на їхню мотивацію та взаємодію з іншими учасниками процесу [41].

Стереотипи й упередження можуть бути присутніми не лише в поведінці педагогів, але й у поведінці самих учнів. Діти, які виросли в умовах соціальних або культурних бар'єрів, можуть переносити ці упередження на своїх однокласників чи вчителів, що також може бути джерелом конфліктів. У таких випадках важливо, щоб педагоги не лише враховували соціально-культурні фактори в процесі викладання, але й активно працювали з учнями над розвінчанням стереотипів і формуванням культури взаємоповаги. Це допомагає уникнути ситуацій, коли соціальні або культурні відмінності стають причиною непорозумінь або ворожнечі між учасниками освітнього процесу [57].

Незважаючи на труднощі, соціально-культурні фактори можуть бути використані як ресурс для збагачення освітнього процесу та розвитку учнів. Вони можуть сприяти формуванню різноманітних підходів до вирішення

завдань, відкритості до нових ідей і розширенню горизонтів. Педагог може заохочувати учнів до вивчення культурних відмінностей, використовуючи ці знання для розвитку емпатії, толерантності і взаєморозуміння серед учнів. Важливо, щоб навчання не обмежувалося лише академічними досягненнями, а також включало в себе виховання моральних і етичних якостей, таких як взаємна повага, прийняття відмінностей і розвиток позитивних соціальних навичок [7].

Отже, соціально-професійні передумови безконфліктного спілкування включають не лише професійну кваліфікацію педагога, але й його здатність розпізнавати та враховувати соціально-культурні особливості учнівського колективу, уміння адаптувати комунікаційний стиль до різних ситуацій і категорій учнів. Педагог повинен володіти навичками емоційного інтелекту, здатністю ефективно вирішувати конфлікти, підтримувати позитивний психологічний клімат в класі. Крім того, важливу роль у формуванні безконфліктної комунікації відіграють соціальні норми та цінності, що панують у навчальному закладі, а також підтримка з боку адміністрації та батьків. Тільки за умови взаємодії цих факторів можна створити стійку і гармонійну систему міжособистісних відносин, в якій спілкування не призводить до конфліктів, а сприяє розвитку як учнів, так і педагогів.

1.3. Соціально-психологічні чинники формування міжособистісного спілкування в системі взаєностосунків «педагог – учнівський колектив»

Міжособистісне спілкування в класі значною мірою визначається соціальними і психологічними факторами, які впливають на ефективність освітнього процесу. Успішна взаємодія між педагогом та учнями залежить від здатності враховувати індивідуальні особливості кожного учня, розуміння соціальних і психологічних процесів, які відбуваються в групі, а також уміння будувати комунікацію таким чином, щоб сприяти розвитку довіри, підтримки і взаємоповаги серед учнів. Тому вивчення соціально-психологічних чинників

формування міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив» є важливим аспектом сучасної педагогічної практики.

Формування міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив» є важливим компонентом педагогічної діяльності. Існує низка соціально-психологічних чинників, які впливають на ефективність цієї взаємодії. Одним із основних є емоційний інтелект педагога. Ця здатність дозволяє вчителю не лише усвідомлювати свої емоції, але й успішно керувати ними, а також розпізнавати емоції учнів. Важливою складовою емоційного інтелекту є здатність до емпатії, тобто розуміння почуттів і станів інших людей. Вчитель, який володіє таким рівнем емоційного інтелекту, здатен краще підтримувати учнів у їхніх переживаннях, що дозволяє будувати довірчі стосунки в класі. Це, в свою чергу, мінімізує конфлікти і допомагає створювати комфортне середовище для навчання. Вчитель, здатний правильно і своєчасно реагувати на емоційний стан учня, може підтримати його в труднощах, уникнути конфліктних ситуацій і навіть позитивно впливати на емоційний клімат класу. Однак, крім здатності до емпатії та розпізнавання емоцій, педагоги повинні вміти керувати власними емоціями. Це необхідно не лише для того, щоб зберігати спокій під час стресових ситуацій, але й для того, щоб зберігати об'єктивність і не дати емоціям вплинути на процес навчання чи взаємодію з учнями [20].

Вміння контролювати свої емоції, яке визначається як саморегуляція, є важливою складовою частиною емоційного інтелекту педагога. Це дозволяє уникати не лише емоційних сплесків, а й непередбачуваних реакцій на складні ситуації. Вчитель, який здатний регулювати свої емоції, може залишатися спокійним навіть у найнапруженіші моменти, наприклад, під час конфліктів між учнями або з приводу дисципліни. Такий рівень саморегуляції також дає можливість педагогу не лише відновлювати спокій у класі, а й сприяти гармонізації стосунків між учнями. Крім того, саморегуляція допомагає вчителю підтримувати об'єктивність у прийнятті рішень, не дозволяючи особистим емоціям втручатися в освітній процес. Ці навички мають важливе

значення не лише для забезпечення комфортного середовища для учнів, а й для формування здорових стосунків між педагогом та учнівським колективом [7].

Окрім того, психологічна готовність педагога до комунікації також є важливим аспектом ефективного спілкування. Педагог, який готовий до комунікації, проявляє активне слухання, виражає свої думки і почуття ясним і конструктивним способом, має більший потенціал для встановлення контактів з учнями. Така готовність до комунікації є ключовою для створення ефективної взаємодії, оскільки вона дозволяє не лише передавати інформацію, а й враховувати зворотний зв'язок від учнів, своєчасно реагуючи на їхні запитання, переживання чи труднощі. Це також означає, що вчитель має бути відкритим до нових ідей і підходів, готовим приймати конструктивну критику та працювати над удосконаленням своїх комунікативних навичок [49].

Однак, щоб сформувати ці навички, необхідно, щоб вчитель не лише мав схильність до таких рис, а й постійно працював над розвитком емоційного інтелекту, саморегуляції та комунікаційних здібностей. Навчальні програми для педагогів мають включати тренінги, спрямовані на розвиток цих якостей. Для цього можна використовувати різноманітні методики та інструменти, які дозволяють педагогу вдосконалювати свої навички роботи з емоціями, вивчати нові способи реагування на конфлікти і покращувати власну здатність до слухання. Крім того, значення має і практичний досвід, адже лише через реальні ситуації педагог може навчитися застосовувати теоретичні знання на практиці.

У педагогічній практиці важливою умовою ефективного міжособистісного спілкування є здатність вчителя усвідомлювати й долати психологічні бар'єри, які можуть перешкоджати належному контакту з учнями. Психологічні бар'єри є невидимими перешкодами в спілкуванні, які виникають через різні особистісні установки, стереотипи або упередження, що вчитель може не усвідомлювати. Ці бар'єри можуть виникати через невпевненість в собі, негативні уявлення про учнів чи внутрішні страхи педагога щодо власної професійної компетентності. Такі психологічні блоки значно ускладнюють встановлення довірливих відносин з учнями та можуть призводити до

непорозумінь. Наприклад, вчитель, котрий сприймає учнів через призму стереотипів або має упереджене ставлення до певних груп студентів, може бути менш схильним до індивідуального підходу, що може викликати відчуження і навіть конфлікти [20].

Щоб ефективно працювати в умовах сучасної освітньої реальності, педагогам необхідно працювати над усвідомленням своїх психологічних бар'єрів і блоків. Це дозволяє не лише зменшити ризик виникнення конфліктів, а й сприяти формуванню більш здорових і довірчих стосунків між педагогом і учнівським колективом. Одним з завдань педагогічного процесу є допомога вчителю у розвитку самосвідомості, зокрема, у здатності розпізнавати свої емоції, установки і стереотипи, які можуть впливати на його взаємодію з учнями. Це дозволить не лише полегшити процес спілкування, а й побудувати більш рівноправні стосунки, де кожен учасник взаємодії відчуває себе зрозумілим і прийнятим. Також важливим аспектом є усвідомлення вчителем можливості змінювати свої переконання, а також розвиток гнучкості в підходах до учнів.

Важливим соціально-психологічним чинником є здатність педагога до конструктивного вирішення конфліктів. Зокрема, кожен педагог стикається з конфліктами в процесі навчання, і важливо, щоб він мав навички ефективного їх вирішення. Конфлікти можуть виникати з різних причин: через різницю в поглядах учнів та педагогів, через несумісність особистісних якостей, через труднощі в розумінні вимог або через стресові ситуації. Вміння ефективно вирішувати конфлікти є важливим аспектом педагогічної діяльності, оскільки він дозволяє створити сприятливе середовище для навчання та розвитку учнів. Вчитель має не лише розуміти причини конфлікту, але й обирати стратегії, які дозволяють знизити напругу, сприяючи її вирішенню мирним шляхом [53].

Навички конструктивного вирішення конфліктів включають в себе здатність педагога до деескалації напруги, вміння вислуховувати всі сторони конфлікту та знаходити компромісні варіанти, що влаштовують обидві сторони. Одним з ефективних підходів є активне слухання, яке дозволяє учасникам конфлікту почути один одного та зрозуміти, що кожна сторона має право на

свою точку зору. Важливо також, щоб вчитель не сприймав конфлікт як загрозу своєму авторитету або як особисту образу, а розглядав його як можливість для розвитку та вдосконалення міжособистісних відносин. Успішне вирішення конфліктів вчителем сприяє розвитку взаєморозуміння, зменшує ризик виникнення нових суперечок і сприяє позитивній психологічній атмосфері в класі [7].

Інтерперсональна чутливість педагога є критично важливою для побудови довірчих і взаємоповажних відносин з учнями. Вчитель, який здатний уважно слухати своїх учнів, помічати їхні емоційні реакції та вчасно реагувати на них, здатний запобігти багатьом конфліктним ситуаціям, які можуть виникати через непорозуміння або ігнорування емоційних потреб учнів. Наприклад, учень, який перебуває в стресовій ситуації чи має труднощі в особистому житті, може не висловлювати свої емоції словесно, але вони будуть відображатися у його невербальній поведінці: в тілі, обличчі, тоні голосу. Вчитель, який має високу інтерперсональну чутливість, зможе зрозуміти, що саме відбувається з учнем, і застосувати відповідні стратегії підтримки. Така чутливість до емоційного стану учня допомагає створити середовище взаєморозуміння і спільної підтримки, що є основою для ефективного навчання та розвитку [56].

Важливим чинником є усвідомлення ролі вчителя як моделі поведінки для учнів. Вчитель є ключовим прикладом для своїх учнів, оскільки його поведінка, реакції та взаємодія з іншими людьми є основою для формування соціальних і комунікативних норм у класі. Це особливо важливо в контексті розвитку міжособистісних навичок учнів, оскільки через спостереження за поведінкою педагога вони вчать тому, як взаємодіяти з іншими людьми, як висловлювати свої думки та емоції, а також як вирішувати конфлікти. Педагог, який демонструє відкритість, толерантність, терпимість і взаємоповагу, дає учням приклад того, як потрібно ставитися до інших, як будувати стосунки на засадах довіри і взаєморозуміння. Усвідомлення своєї ролі як моделі поведінки є важливою складовою педагогічної майстерності, що дозволяє створити

позитивну атмосферу в класі і сприяти розвитку комунікативних навичок учнів [3].

У цьому контексті педагогу необхідно не лише володіти знаннями про те, як ефективно взаємодіяти з учнями, а й уміти бути прикладом для них. Якщо вчитель демонструє конструктивні способи вирішення конфліктів, уважне ставлення до почуттів інших, вміння слухати й підтримувати, то учні з великою ймовірністю будуть наслідувати такі моделі поведінки. Педагог, який вміє контролювати свої емоції, враховує інтереси та потреби учнів і вчасно коригує своє ставлення до них, створює умови для розвитку комунікативних навичок у своїх учнів. У той час, коли вчитель не визнає своїх помилок або не здатен демонструвати позитивні соціальні моделі, це може стати бар'єром для розвитку учнів і завадити їм формувати конструктивні навички спілкування [24].

Важливим чинником є здатність педагога інтуїтивно інтерпретувати невербальні сигнали учнів. Мова тіла, міміка, жестикуляція, тон голосу – всі ці невербальні компоненти можуть багато що сказати про емоційний стан учня, його внутрішні переживання, страхи чи напруження, навіть якщо він не говорить про це вголос. Вчитель, який здатний розпізнати ці сигнали, може краще зрозуміти потреби учня і відповідно на них реагувати. Наприклад, коли учень виглядає розгубленим чи тривожним, але не висловлює своїх переживань, вчитель може застосувати стратегії підтримки, запитати, як учень себе почуває, або надати йому додаткову допомогу. Інтуїція вчителя, яка допомагає зрозуміти невербальні сигнали учня, стає важливим інструментом у створенні позитивної атмосфери в класі. Здатність інтерпретувати невербальні сигнали також сприяє кращому розумінню потреб учнів в ситуаціях, коли вони не можуть або не хочуть відкрито висловити свої почуття або переживання. Це важливо в умовах навчання, де емоційний стан учнів може варіюватися – від стресу і тривоги до радості і натхнення. Вчитель, котрий здатний спостерігати за невербальними проявами учнів і коректно інтерпретувати їх, може вчасно втрутитися в ситуацію, запобігти емоційним зривам, а також надати підтримку учням [25].

Серед аналізованих чинників особливо важливими є відкритість до змін та самовдосконалення. Вчителі, здатні адаптуватися до викликів у освітньому процесі, здобувають ключову здатність ефективно комунікувати з учнями різних поколінь та соціальних груп. Зміни в суспільстві, технологіях, методах навчання вимагають від педагогів готовності до постійного самовдосконалення, пошуку нових підходів до роботи. Такі вчителі не лише адаптуються до різноманітних ситуацій в класі, але й виступають прикладом для учнів, навчаючи їх гнучкості, бажанню вчитися і відкритості до змін. Коли педагог не лише навчає, а й сам активно вдосконалюється, це створює атмосферу взаємної довіри і стимулює учнів до активної участі в освітньому процесі [39].

Розвиток толерантності та культурної чутливості є наступним важливим чинником, що дозволяє педагогам створювати середовище, яке забезпечує рівноправне, поважне і безконфліктне спілкування. В умовах різноманіття учнів у класах, врахування соціальних, етнічних, культурних та інших різниць є необхідним для того, щоб забезпечити комфортне навчальне середовище для кожного учня. Педагоги, які вміють виявляти чутливість до культурних особливостей своїх учнів, здатні створювати атмосферу взаєморозуміння та співпраці, де кожен учень відчуває себе рівноправним членом колективу. Вчитель, який проявляє толерантність і поважає культурні відмінності, сприяє розвитку позитивного міжособистісного спілкування серед учнів, що в свою чергу знижує рівень конфліктності та дозволяє уникати ситуацій, де учні можуть відчувати себе відчуженими або непотрібними [8].

Важливим чинником є здатність педагога надавати психологічну підтримку учням. Це не лише допомагає учням впоратися з емоційними труднощами, але й є важливим інструментом для створення довірчої атмосфери в класі. Психологічна підтримка, яка виявляється у здатності вчителя вислухати, зрозуміти, а іноді і дати практичні поради, дозволяє учням відчувати, що їхні проблеми важливі, і вони можуть звернутися за допомогою до педагога. Таке ставлення сприяє формуванню довіри та взаєморозуміння між учнями і вчителями, що є основою для продуктивного освітнього процесу. Крім

того, коли педагог підтримує емоційний стан учнів, він допомагає їм долати стресові ситуації, пов'язані з навчанням, забезпечує необхідну підтримку [61].

Важливість психологічної підтримки педагога особливо проявляється в умовах емоційної та соціальної напруги, яка може виникати в класі через різні обставини. Учні, які відчують, що їхні емоції визнаються і підтримуються, з більшою ймовірністю будуть готові до конструктивного спілкування і взаємодії з іншими учнями. Тому, здатність педагога надавати таку підтримку є важливою умовою для формування здорового мікроклімату в класі і запобігання виникненню конфліктів. Вчитель, який здатний розпізнати, коли учням потрібна емоційна підтримка, і надавати її своєчасно, може сприяти розвитку соціально-психологічного здоров'я своїх учнів. Ці навички, у свою чергу, стають основою для ефективного міжособистісного спілкування в класі і підтримують психоемоційну атмосферу навчального середовища [47].

Формування ефективного міжособистісного спілкування між педагогом та учнівським колективом є основою успішної взаємодії в освітньому процесі. Для досягнення цієї мети необхідно враховувати соціально-психологічні чинники, які відіграють важливу роль у розвитку комунікаційних навичок у педагогів. Одним з таких чинників є вміння встановлювати межі в комунікації, яке є необхідним для підтримання порядку та збереження ефективного освітнього процесу. Крім того, мотивація вчителя до ефективного спілкування є ключовою для постійного вдосконалення своїх навичок і зниження рівня конфліктності в класі. Уміння встановлювати межі в комунікації є одним з основних аспектів, які визначають взаємодію між педагогом і учнями. Педагог повинен мати чітке уявлення про межі дозволеного в поведінці учнів та у спілкуванні з ними. Це включає здатність педагогів конструктивно встановлювати правила поведінки в класі, пояснюючи учням, що є прийнятним, а що неприпустимим. Встановлення таких меж не означає суворого контролю або авторитарного ставлення до учнів. Натомість, це вміння правильно формулювати вимоги та створювати умови для співпраці, де учні усвідомлюють важливість взаємоповаги та дотримання норм, що регулюють їх поведінку. Педагоги, які володіють цією навичкою, можуть запобігати

виникненню конфліктних ситуацій, оскільки чітко визначені межі допомагають уникнути непорозумінь і забезпечують дисципліну в класі [50].

Іншим важливим чинником, що впливає на міжособистісне спілкування між педагогом і учнями, є мотивація до ефективного спілкування. Вчитель, який має сильну мотивацію до розвитку своїх комунікаційних навичок, постійно прагне до вдосконалення власного професіоналізму. Такий педагог не лише реагує на існуючі конфлікти, а й активно працює над запобіганням їх виникненню. Вони відкриті до нових методик і стратегій, готові адаптуватися до змін у соціальному і культурному контексті, що є важливим для ефективної комунікації з учнями. Мотивація до постійного розвитку своїх комунікаційних навичок дозволяє педагогу не лише вирішувати конфлікти, але й запобігати їх появі, підтримуючи позитивну атмосферу в класі [36].

У процесі розвитку своїх комунікативних навичок педагог може використовувати різноманітні методи та підходи. Вони включають як теоретичні знання, так і практичні вміння, що дозволяють педагогу розвивати емоційну чутливість, уміння вислуховувати учнів, правильно реагувати на їх емоційні переживання, а також надавати їм підтримку в складних ситуаціях. Такий підхід дозволяє не лише покращити взаємодію з учнями, але й створити атмосферу, де кожен учень відчувається важливим і зрозумілим. Вчитель, який постійно працює над своїми комунікаційними навичками, може знизити рівень конфліктності в класі, оскільки здатен своєчасно виявляти та реагувати на емоційні стани учнів, а також адекватно вирішувати спірні ситуації [7].

Мотивація до ефективного спілкування також має важливе значення у контексті розвитку соціально-психологічної атмосфери в освітньому процесі. Педагог, який мотивований на постійне вдосконалення своїх навичок, здатний активно взаємодіяти з учнями, враховуючи їх індивідуальні потреби. Це дозволяє краще розуміти своїх учнів, їх емоційний стан та соціальні потреби, що є важливим для запобігання конфліктам та побудови здорових міжособистісних відносин у колективі. Коли вчитель націлений на позитивний розвиток комунікації, це сприяє зростанню взаєморозуміння між учнями та педагогом, а також між самими учнями, що покращує атмосферу в класі [56].

Отже, соціально-психологічні чинники мають значний вплив на динаміку відносин у колективі, формуючи атмосферу навчання, у якій важливими стають не тільки академічні досягнення, а й соціальні навички, емоційний клімат та взаєморозуміння. Вивчення цих чинників дозволяє з'ясувати, як різноманітні психологічні процеси, такі як мотивація, самооцінка, соціальна адаптація та міжособистісні відносини, можуть впливати на поведінку учнів і взаємодію з педагогом. Розуміння цих чинників дає змогу педагогам ефективно формувати навчальну середу, яка сприяє не лише успішному засвоєнню знань, а й особистісному розвитку учнів, допомагаючи їм адаптуватися до соціальних вимог та налагоджувати здорові, конструктивні стосунки з оточенням.

Висновки до розділу 1

1. Вивчення наукових підходів до проблеми міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив» дозволяє отримати комплексне розуміння цього процесу і важливості взаємодії між учасниками навчального середовища. Психологічний підхід допомагає з'ясувати вплив внутрішніх психічних процесів на комунікацію, педагогічний – акцентує увагу на ролі педагога як керівника комунікаційного процесу та вихователя комунікативних навичок учнів, соціокультурний – розглядає вплив культурних та соціальних факторів на взаємодію, підкреслюючи важливість врахування етнічних, соціальних, культурних особливостей учнів. Конфліктологічний, комунікативний, гендерний, системний, розвивальний і екологічний підходи дозволяють вивчити різні аспекти взаємодії вчителя та учнів.

2. Соціально-професійні передумови безконфліктного спілкування педагога включають не лише його професійну кваліфікацію, а й здатність враховувати соціально-культурні особливості учнівського колективу, уміння адаптувати комунікаційний стиль до різних ситуацій і категорій учнів. Педагог має володіти навичками емоційного інтелекту, здатністю ефективно вирішувати конфлікти, підтримувати позитивний клімат в класі. Важливу роль у

формуванні безконфліктної комунікації відіграють соціальні норми та цінності, що панують у закладі освіти, підтримка з боку адміністрації та батьків.

3. Соціально-психологічні чинники мають значний вплив на динаміку відносин у колективі, формуючи атмосферу навчання, у якій важливими стають не тільки академічні досягнення, а й соціальні навички, емоційний клімат та взаєморозуміння. Вивчення їх дозволяє з'ясувати, як різноманітні психологічні процеси, такі як мотивація, самооцінка, соціальна адаптація та міжособистісні відносини, можуть впливати на поведінку учнів і взаємодію з педагогом.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ МІЖОСОБИСТІСНОГО СПІЛКУВАННЯ В СИСТЕМІ ВЗАЄМОСТОСУНКІВ «ПЕДАГОГ – УЧНІВСЬКИЙ КОЛЕКТИВ»

2.1. Діагностичний інструментарій для емпіричного вивчення міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив»

Вивчення міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив» є складовою сучасного педагогічного процесу, оскільки ефективність цього взаємодії має значний вплив на навчальний процес, психологічний клімат у класі та загальний розвиток учнів. Для того, щоб здійснити об'єктивне і глибоке вивчення взаємодії між педагогом та учнями, важливо використовувати відповідні діагностичні інструменти, які дозволяють не лише оцінити рівень комунікації, а й виявити можливі проблеми або бар'єри у взаєморозумінні. Система взаємостосунків між педагогом і учнівським колективом є складною й багатогранною, тому важливо застосовувати комплексні методи, що забезпечать всебічний аналіз цього процесу.

Так, методика діагностики моделі спілкування І. Юсупова є важливим інструментом для вивчення міжособистісного спілкування в системі «педагог – учнівський колектив», оскільки дає змогу з'ясувати особливості комунікативної поведінки педагога, а також вплив його стилю взаємодії на учнівський колектив. Зокрема, дозволяє визначити схильність вчителя до різних моделей спілкування та на основі отриманих результатів виявити сильні та слабкі сторони його комунікаційних навичок. Кожна з моделей спілкування описує специфічний тип взаємодії, який має свої переваги та недоліки в контексті педагогічного процесу. Використання методики дозволяє отримати цінні дані для подальшої корекції поведінки педагога та оптимізації його стосунків з учнями.

Однією з важливих моделей у методиці є модель «Монблан», яка характеризується відстороненістю педагога від учнів, де він виступає лише як джерело інформації, а учні – як пасивні слухачі. Такий стиль спілкування може призвести до зниження активності учнів і відсутності психологічного контакту, що у свою чергу сприяє зниженню ефективності освітнього процесу. Модель «Китайська стіна» також описує слабку взаємодію між педагогом і учнями, де існує бар'єр, що знижує рівень зворотного зв'язку та створює атмосферу байдужості. Ця модель може бути результатом неусвідомлених бар'єрів, які виникають через відсутність бажання до співпраці з боку педагога або учнів.

Модель «Локатор» описує ситуацію, коли педагог надає увагу лише певним групам учнів, що створює вибірковість у спілкуванні. Це може призвести до того, що частина учнів відчуває себе непотрібними чи неважливими, що негативно позначається на загальній атмосфері в класі. У випадку з моделлю «Тетерів» педагог виявляє монологічний стиль спілкування, де йому важко слухати учнів і враховувати їхню думку. Це може призвести до ізоляції та відсутності психологічного контакту, що негативно впливає на мотивацію учнів до навчання. Модель «Гамлет» є протилежною до попередньої, де педагог надмірно зосереджений на своїх власних переживаннях і реакціях учнів, що призводить до неадекватних відповідей та погіршує взаєморозуміння.

У моделі «Робот» педагог займається чітким виконанням завдань, однак його недостатня гнучкість у спілкуванні з учнями призводить до відсутності гнучкої адаптації до ситуації. Це може обмежувати можливості для розвитку взаємодії та створювати бар'єри для ефективного навчання. Модель «Я сам» характеризується авторитарним підходом, де педагог виступає як головна і єдина особа, що контролює весь процес, при цьому учні позбавлені ініціативи і творчої активності. Це знижує мотивацію учнів і обмежує їхню пізнавальну активність. Нарешті, модель «Спілка» є найбільш бажаною, оскільки вона передбачає активну взаємодію між педагогом та учнями, де підтримується доброзичлива атмосфера і заохочується творчий підхід до вирішення проблем.

Методика «Оцінка рівня конфліктності особистості» Г. Ложкіна та Н. Пов'якель є одним із основних інструментів для вивчення конфліктності в особистісних взаємодіях, зокрема в системі взаєностосунків «педагог – учнівський колектив». Вона дозволяє виявити рівень конфліктності особистості як важливу характеристику поведінки та взаємодії людини в колективі. Конфліктність особистості визначається через взаємодію психічних, суспільно-психологічних і соціальних факторів, які разом формують схильність людини до виникнення конфліктних ситуацій. Вона може виявлятися як ситуативно, так і перманентно, що дозволяє зрозуміти особливості взаємодії педагогів та учнів, а також визначити фактори, що сприяють ефективному спілкуванню.

Методика передбачає оцінку ступеня конфліктності особистості через низку запитань, на які респондент має дати відповіді «так» або «ні». Кожна відповідь супроводжується певною кількістю балів, що дає змогу підсумувати результати і отримати об'єктивну оцінку конфліктності. За допомогою цієї методики можна визначити, наскільки схильний педагог чи учень до виникнення конфліктів на основі їхніх індивідуальних особливостей і поведінкових патернів. У контексті взаємостосунків «педагог – учнівський колектив», методика дозволяє виявити потенційні джерела конфліктності, що можуть негативно впливати на навчальний процес та атмосферу в колективі.

Особливість методики в тому, що вона дає змогу поділити конфліктних осіб на дві категорії: ситуативно та перманентно конфліктних. Ситуативно конфліктні особи не мають схильності до конфліктів за замовчуванням, але в певних обставинах вони можуть проявляти конфліктність через стреси, емоційні збудження або недостатню інформацію. Такі люди можуть стати учасниками конфлікту лише в певних ситуаціях, але за відсутності стимулів їхня поведінка є мирною і конструктивною. Перманентно конфліктні особи, навпаки, постійно перебувають у стані готовності до конфлікту. Їхня поведінка характеризується низьким рівнем самоконтролю, нетерпимістю, схильністю до агресії та постійними міжособистісними напруженнями. Вони мають властивість проявляти конфліктність не лише в окремих ситуаціях, але й на постійній основі.

Використання цієї методики в контексті педагогічної діяльності дозволяє виявити, чи є педагог схильним до конфліктів, а також як його особистісні риси можуть впливати на взаємодію з учнями. Вчитель, у свою чергу, може зрозуміти, чи існують певні схильності до конфліктної поведінки в його стилі спілкування з учнями. Це знання допомагає педагогам коригувати комунікацію, підвищувати рівень психологічного комфорту в класі та знижувати ймовірність виникнення конфліктів. Проблеми, що виникають через високу конфліктність педагогів, можуть включати створення напруженої атмосфери в класі, зниження мотивації учнів до навчання, порушення дисципліни та емоційне вигорання вчителів.

Методика Г. Ложкіна та Н. Повакель дає можливість оцінити рівень конфліктності як на індивідуальному, так і на колективному рівні. Результати тестування можна інтерпретувати через кількість балів, отриманих за відповідями на запитання анкети. Чим вищий результат, тим вищий рівень конфліктності особистості. Це дає можливість оцінити не тільки конфліктність вчителя, але й загальну атмосферу в класі, адже учні, в свою чергу, також можуть мати різний рівень конфліктності, що впливає на їхню взаємодію з педагогом і однокласниками. Якщо конфліктність особистості вчителя або учнів знаходиться на високому рівні, це може призвести до значних труднощів у освітньому процесі і вимагати втручання в систему взаєностосунків з метою її корекції.

Інтерпретація результатів методики дає чіткі орієнтири для подальших дій. Наприклад, якщо вчитель має високий рівень конфліктності, йому можуть бути рекомендовані тренінги для розвитку навичок управління конфліктами, емоційної саморегуляції, а також поліпшення комунікативних навичок. Також результати тестування можуть виявити групи учнів, які схильні до конфліктних ситуацій, що дозволить педагогам працювати над розвитком емпатії, розв'язання конфліктів і встановлення більш здорових взаємин між учнями. Методика також може бути корисною в процесі взаємооцінювання. Коли учні відповідають на питання щодо конфліктності однокласників або вчителя, вони можуть отримати об'єктивну картину про реальний рівень конфліктності в класі. Це дозволяє також виявити не лише індивідуальні, але й групові проблеми в комунікації, що можуть бути спричинені як педагогічними, так і соціальними чинниками.

Методика А. Маркової та А. Ніконової «Індивідуальний стиль педагогічної діяльності» також є важливим інструментом для вивчення міжособистісного спілкування в системі взаєностосунків «педагог – учнівський колектив». Основною метою є визначення переважаючого стилю педагогічної діяльності вчителя та того, як вибір певного стилю може впливати на психологічний клімат в колективі учнів, а також на рівень комунікації між педагогом та учнями. Вчитель може використовувати різні підходи в

залежності від конкретних умов: емоційно-імпровізаційний, емоційно-методичний, розсудливо-імпровізаційний або розсудливо-методичний. Кожен із стилів має свій вплив на міжособистісну взаємодію вчителя та учнів, що є важливим для створення позитивної атмосфери в класі та підтримки психологічного благополуччя учнів.

Методика «Індивідуальний стиль педагогічної діяльності» є важливою для дослідження педагогічних стратегій комунікації в умовах, коли педагог повинен не тільки навчати, а й підтримувати емоційне здоров'я учнів, зокрема в умовах стресу чи соціальних криз, таких як війна та ін. Це дозволяє виявити, як різні стилі педагогічної діяльності сприяють (перешкоджають) конструктивному спілкуванню в класі. Зокрема, для вчителів, що обирають емоційно-імпровізаційний стиль, характерне більш гнучке ставлення до учнів, акцент на емоційну підтримку та використання творчих методик для адаптації дітей до змінюваних умов. У такому стилі важлива здатність педагога імпровізувати, реагуючи на емоційний стан учнів, що дозволяє створити атмосферу довіри і відкритості. Це особливо важливо в кризових ситуаціях, коли учні потребують підтримки та уваги з боку дорослих. Вчителі, чий стиль роботи базується на методичному підході, схильні до створення структури навчання, що забезпечує учням відчуття стабільності. Вони можуть використовувати структуровані методи навчання, які допомагають учням краще адаптуватися до соціальних змін і стресових ситуацій. Такий стиль дозволяє створити атмосферу, в якій учні розуміють свої обов'язки, що позитивно впливає на їх здатність до навчання.

Застосування методики в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив» дозволяє виявити не лише педагогічні особливості вчителів, але й визначити, як їх стиль роботи може впливати на формування колективу, розвиток комунікативних навичок учнів і збереження психологічного благополуччя класу. Важливим аспектом є те, що під час оцінки педагогічної діяльності вчителя можна врахувати вплив стресових факторів, зокрема в умовах війни, коли учні потребують не тільки академічних знань, а й емоційної підтримки та стабільності. Результати дозволяють вчителю краще зрозуміти, як

його стиль впливає на колектив, і визначити методи корекції або вдосконалення своєї діяльності з метою покращення ефективності комунікації з учнями. Вчителі можуть отримати необхідні інструменти для розвитку своїх комунікативних навичок, що допоможе не тільки покращити навчальний процес, а й забезпечити психологічну підтримку учнів у складні періоди їх життя.

Отже, методика діагностики моделей спілкування І. Юсупова є важливим інструментом для вивчення ефективності педагогічних взаємодій та дозволяє визначити ті аспекти спілкування, які потребують корекції. Вона допомагає виявити певні риси комунікації педагога, які можуть спричиняти напругу або створювати сприятливі умови для розвитку учнів. За допомогою цієї методики педагог може оцінити свою поведінку в класі, зрозуміти, які моделі спілкування йому властиві, і, на основі отриманих результатів, впроваджувати більш ефективні стратегії комунікації з учнями. Методика Г. Ложкіна та Н. Пов'якель є ефективним інструментом для діагностики міжособистісних відносин у педагогічному колективі. Вона допомагає виявити рівень конфліктності, що є важливим чинником поліпшення психологічного клімату в класі і підвищення ефективності освітнього процесу. Застосування методики «Індивідуальний стиль педагогічної діяльності» в аспекті вивчення міжособистісного спілкування в системі «педагог – учнівський колектив» дає можливість аналізувати та коригувати стилі комунікації вчителів, що є важливим для підтримки психологічного благополуччя учнів і створення гармонійних відносин у класі.

2.2. Аналіз та інтерпретація результатів емпіричного вивчення міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив»

Аналіз результатів емпіричного вивчення міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив» є важливим аспектом психологічної практики, що дозволяє зрозуміти взаємодію між педагогом та

учнями в освітньому процесі. Педагогічна діяльність не обмежується лише передачею знань, а включає значну частину емоційно-інтелектуальної взаємодії, де комунікативні навички та стилі спілкування відіграють ключову роль у формуванні психологічного клімату в колективі. У цьому контексті вивчення міжособистісного спілкування є необхідним для оптимізації освітнього процесу та підтримки здорових психологічних відносин між педагогом та учнями.

Емпіричне дослідження індивідуальних стилів педагогічної діяльності серед 50 вчителів стало важливим кроком у вивченні міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив». Метою цього дослідження було не лише визначити стиль педагогічної діяльності, а й виявити, як ці стилі впливають на процес комунікації між педагогами та учнями, а також на загальне психологічне благополуччя дітей у складних умовах, таких як періоди соціально-психологічних криз, зокрема війна та післявоєнний час.

Використання методики А. Маркової та А. Ніконової «Індивідуальний стиль педагогічної діяльності» дало змогу виявити основні стилі роботи педагогів: емоційно-імпровізаційний (EIC), емоційно-методичний (EMC), розсудливо-імпровізаційний (PIC) і розсудливо-методичний (PMC) (рис. 2.1).

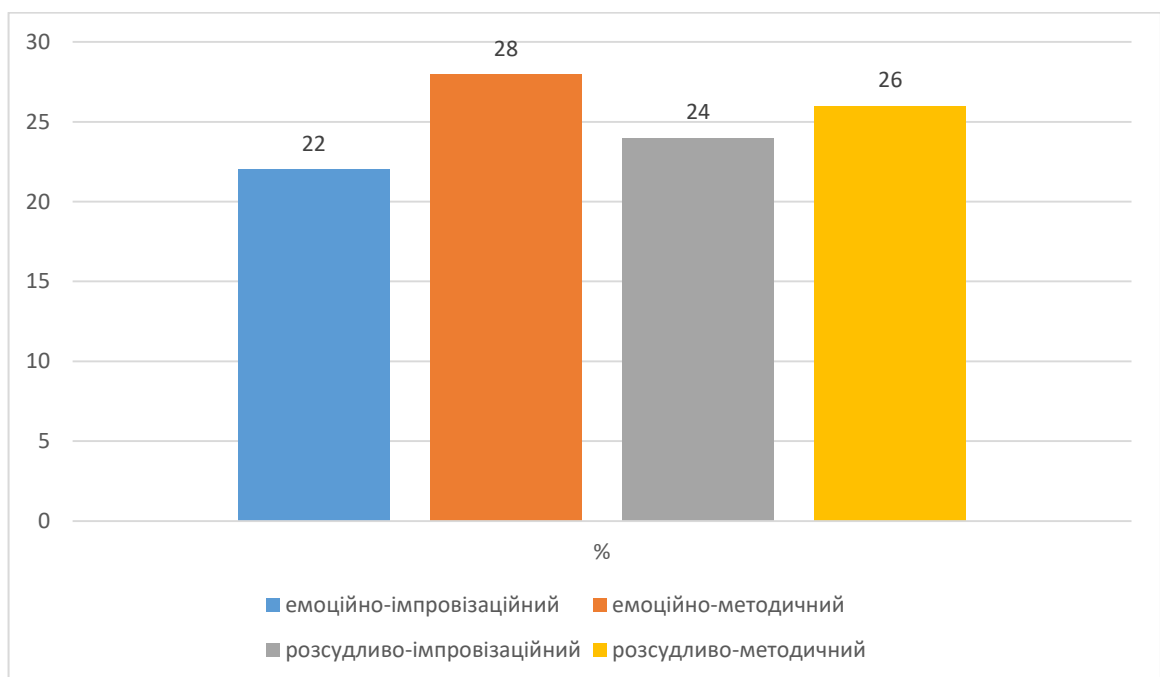

Рис. 2.1. Індивідуальні стилі педагогічної діяльності вчителів (%)

Як бачимо, за результатами дослідження, серед педагогів, що взяли участь у дослідженні, було виявлено чітке переважання чотирьох основних стилів: емоційно-імпровізаційний стиль (22%), емоційно-методичний стиль (28%), розсудливо-імпровізаційний стиль (24%) та розсудливо-методичний стиль (26%). Виявлені стилі суттєво впливають на процес взаємодії педагога з учнівським колективом і безпосередньо на психологічне благополуччя учнів.

Детальний аналіз показав, що педагоги з емоційно-імпровізаційним стилем (EIC) продемонстрували високу гнучкість у підходах до навчання, активно адаптуючи методи до змінюваних умов, однак їхня схильність до спонтанності та відсутність чіткої системи інколи призводили до нестабільності в організації освітнього процесу. Під час кризових ситуацій, таких як війна, цей стиль мав як позитивні, так і негативні аспекти. З одного боку, емоційно-імпровізаційний підхід забезпечує високий рівень емоційної підтримки учнів, що було критично важливим для їх психологічного здоров'я. З іншого боку, непередбачуваність діяльності могли викликати додаткове занепокоєння серед учнів.

Педагоги з емоційно-методичним стилем (EMC) показали чітке поєднання емоційної підтримки та структурованого підходу до навчання. Цей стиль продемонстрував високий рівень ефективності в умовах кризових ситуацій, коли необхідна була стабільність і передбачуваність. Вчителі цього стилю мали змогу зберегти емоційний контакт із учнями, допомагаючи їм зберігати спокій у стресових умовах. Однак надмірна акцентуація на методичних підходах іноді знижувала гнучкість і можливості швидкої адаптації до нестандартних ситуацій.

Вчителі з розсудливо-імпровізаційним стилем (PIC) мали схильність до ретельного планування й організації діяльності, зберігаючи при цьому певну творчість і гнучкість у реагуванні на змінювані обставини. Цей стиль виявився найбільш ефективним для створення стабільної та підтримуючої атмосфери в умовах, що змінюються, зокрема в періоди криз, коли потрібно було одночасно

зберігати спокій і вирішувати непередбачувані проблеми. Проте, менш швидка реакція на зовнішні зміни і рідше застосування методів колективного обговорення могли призводити до того, що деякі учні відчували нестачу емоційної підтримки в певні моменти педагогічного впливу.

Найбільш структурованим і методичним виявився стиль педагогічної діяльності у вчителів з розсудливо-методичним стилем (РМС). Ці педагоги мали чітке уявлення про планування освітнього процесу, використовуючи традиційні методи, що забезпечувало стабільність і сталість у взаємодії з учнями. Такий підхід особливо добре працював у ситуаціях, що потребували структури та прогнозованості. Однак цей стиль виявився менш ефективним у змінних умовах, де необхідна була більша гнучкість і креативність. Іноді надмірна стандартизація підходів обмежує можливості для інноваційного підходу та творчості в навчанні.

Дані, отримані за допомогою діагностичної методики, підтверджують, що вчителі з емоційно-імпровізаційним стилем діяльності мають більше показників, пов'язаних із творчими підходами в навчанні, ніж вчителі з іншими стилями. Вчителі з емоційно-методичним стилем отримали здатні до ефективного поєднання емоційної підтримки і методичної організації процесу. Вчителі з розсудливо-імпровізаційним стилем здатні адаптуватися до змінюваних умов. Вчителі з розсудливо-методичним стилем мають стабільніші показники, але їхня гнучкість до адаптації та можливість працювати в умовах змін обмежена.

В рамках проведеного дослідження на основі методики «Оцінка рівня конфліктності особистості» Г. Ложкіна та Н. Пов'якель виявлено, як конфліктність вчителів може впливати на ефективність їх взаємодії з учнями та колегами. Для цього вивчалися рівні конфліктності, який виявляється в процесі професійної діяльності педагогів (рис. 2.2).

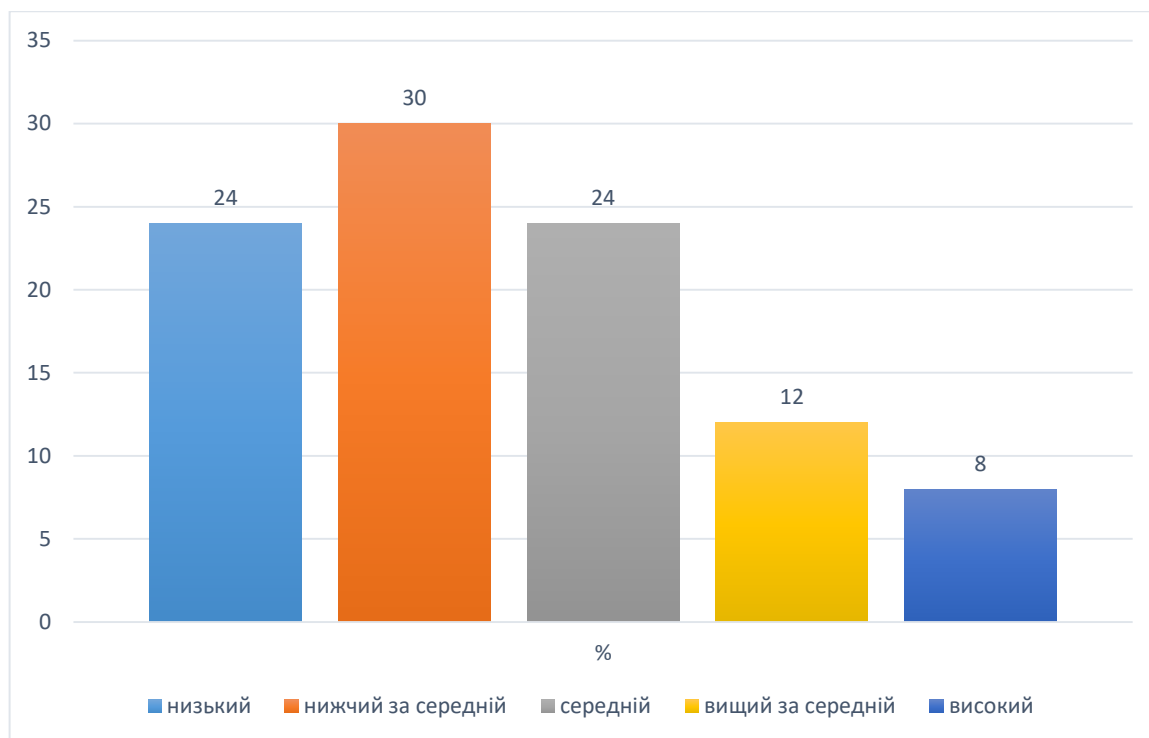

Рис. 2.2. Рівні конфліктності педагогів (%)

Результати емпіричного дослідження показали, що рівень конфліктності вчителів має значну варіативність і може впливати на якість міжособистісного спілкування. За даними дослідження, були визначені п'ять рівнів конфліктності, що варіюються від низького до високого. Перш за все, було виявлено, що низький рівень конфліктності виявляють 24% вчителів, що свідчить про наявність в педагогічному колективі окремих осіб, які не схильні до проявів конфліктності в своїй педагогічній діяльності. Такі вчителі демонструють високу емоційну стабільність і позитивно впливають на міжособистісне спілкування з учнями, оскільки не створюють напруженості в колективі.

Також визначено, що рівень конфліктності нижчий за середній мають 30% вчителів, що також свідчить про помірковану стійкість до конфліктів і наявність здатності до конструктивного вирішення суперечок. Це дозволяє педагогам успішно підтримувати гармонійне спілкування з учнівським колективом та забезпечувати сприятливу атмосферу в класі. Середній рівень конфліктності зафіксовано у 24% вчителів. Це означає, що ці педагоги мають деякі труднощі в емоційній взаємодії, хоча зазвичай їхні конфлікти не є постійними і вони здатні ефективно справлятися з ними, не порушуючи

загальний психоемоційний клімат у класі. Вищий за середній рівень конфліктності проявляється у 12% педагогів. Це свідчить про схильність до частих або інтенсивних конфліктних ситуацій, що можуть негативно впливати на взаємостосунки в колективі і на педагогічну діяльність. Педагоги можуть мати складнощі у встановленні конструктивного діалогу з учнями, що призводить до проблем у міжособистісному спілкуванні і створює напружену атмосферу в класі. Найвищий рівень конфліктності було виявлено у 8% вчителів. Це свідчить про значну кількість конфліктних ситуацій в педагогічному процесі. Такі педагоги можуть мати труднощі в управлінні емоціями, що впливає на взаємодію з учнями та колегами і може стати бар'єром для ефективної роботи з учнівським колективом і знижувати загальний рівень психологічного комфорту в класі. Педагоги з високим рівнем конфліктності мають тенденцію до частих суперечок або вираження негативних емоцій, що може спричинити деструктивні наслідки як для учнів, так і для колег.

Здобуті дані щодо рівня конфліктності серед вчителів у вибірці показали, що найбільше їх має середній рівень конфліктності. Це є важливим сигналом для розуміння, що частина педагогів потребує покращення навичок управління конфліктами для підвищення ефективності міжособистісного спілкування. Значна частина педагогів мають низький рівень конфліктності, що свідчить про їх здатність до підтримки конструктивного діалогу, і цей показник є позитивним для підтримки психологічного благополуччя учнів.

Дослідження, спрямоване на визначення моделей спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив» за допомогою методики І. Юсупова, дало змогу з'ясувати, яким чином моделі спілкування вчителів впливають на ефективність міжособистісного спілкування в класі, а також на стосунки між педагогом та учнями. Аналіз результатів показав цікаву картину, що відображає різноманітність моделей взаємодії серед педагогів (рис. 2.3).

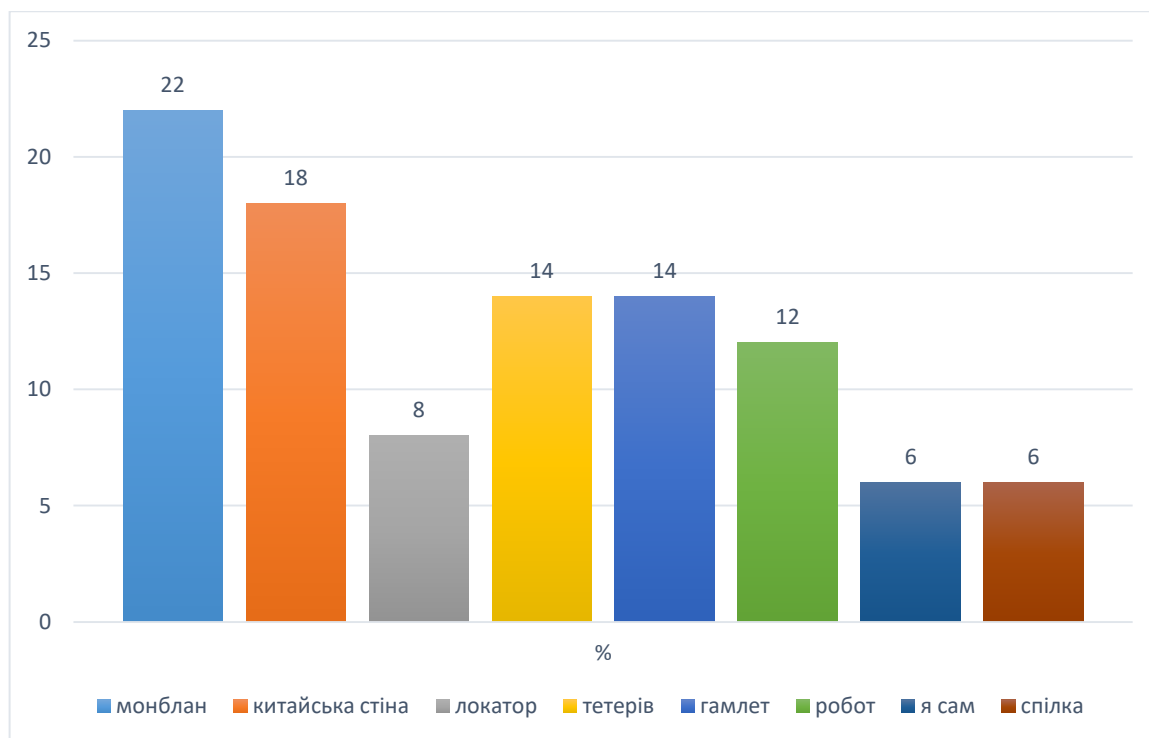

Рис. 2.3. Моделі спілкування педагогів (%)

Як бачимо, однією з найбільш поширених моделей спілкування вчителів є диктаторська модель «Монблан», яку продемонстрували 22% учасників. Така модель характеризується жорстким контролем з боку педагога, де він займає домінуючу роль, а учні виконують вимоги без можливості обговорення або висловлення власної думки. Для таких вчителів характерна більш авторитарна позиція у взаємодії з учнями, що може негативно позначатися на атмосфері в класі та сприяти виникненню напруги серед учнів. Водночас така модель може мати переваги в ситуаціях, коли потрібен контроль та організація дисципліни.

Наступною за поширеністю є неконтактна модель спілкування «Китайська стіна», яку виявили у 18% педагогів. Для цієї моделі характерна відсутність активного спілкування між учителем і учнями. Педагоги, що дотримуються цієї моделі, часто залишаються відстороненими від учнів, мало взаємодіють з ними та не створюють емоційного контакту. Такий стиль може призвести до відчуження учнів і зменшення їхнього інтересу до освітнього процесу, оскільки учні не отримують достатньої підтримки або уваги з боку вчителя.

Цікавою моделлю спілкування є «Локатор», що характеризується диференційованою увагою до учнів. 8% вчителів обрали саме цю модель. Вона полягає в тому, що педагог здатен адекватно оцінювати потреби кожного учня і надавати відповідну підтримку чи допомогу в залежності від індивідуальних особливостей учнів. Цей підхід дозволяє враховувати різні рівні розвитку учнів та сприяє створенню атмосфери довіри й підтримки в класі. Однак є й ризик, що надмірна концентрація на окремих учнях може призвести до меншої уваги педагога до загальної групи школярів.

Модель «Тетерів», виявлена у 14% опитаних педагогів, характеризується гіпореклексивністю – пасивною реакцією на події. Ці педагоги часто зберігають нейтральну позицію у спілкуванні і мають схильність до уникання активних дій чи виявів емоцій. Такий підхід може бути корисним для створення емоційно спокійної атмосфери, але він також може знижувати рівень залучення учнів і обмежувати можливості для розвитку творчих підходів у навчанні.

Для 14% педагогів характерна гіпереклексивна модель «Гамлет». Вчителі схильні до надмірного самокопання та аналізу своїх дій, що інколи може призводити до надмірної обережності в прийнятті рішень або до труднощів у реагуванні на запити учнів. Це може створювати атмосферу невизначеності та коливань, що у свою чергу знижує ефективність освітнього процесу.

Модель «Робот», зафіксована у 12% вчителів, характеризується негнучким реагуванням на зміни в ситуаціях, де вони слідують чітким інструкціям та стандартам, не адаптуючи методи до потреб учнів. Такий стиль забезпечує стабільність та організованість, але водночас не враховує індивідуальні особливості учнів, що обмежує гнучкість у педагогічному процесі.

Модель «Я сам», яку обрали 6% опитаних педагогів, характеризується авторитетною позицією педагога, коли він виступає як основна фігура в класі. Учитель з такою моделлю взаємодії займає домінуючу роль, має високий рівень самовпевненості та віддає перевагу власним рішенням. Цей стиль може бути ефективним у забезпеченні дисципліни та організації освітнього процесу, однак

існує ризик відсутності достатнього емоційного контакту з учнями, що може вплинути на розвиток їхніх соціальних навичок.

Нарешті, модель «Спілка», яка була визначена у 6% педагогів, є моделлю активної взаємодії. Вчителі, що дотримуються цього стилю, заохочують учнів до активної участі у освітньому процесі, створюють умови для обміну думками та взаємодії. Цей стиль спілкування дозволяє формувати позитивну атмосферу в класі, де учні відчують підтримку та мають можливість брати участь у створенні освітнього процесу. Також такий підхід сприяє розвитку критичного мислення, самовираженню та особистісному зростанню учнів.

Результати дослідження вказують на різноманітність педагогічних підходів серед вчителів і демонструють, що кожна модель спілкування має свої переваги та обмеження залежно від ситуації та потреб учнів. Зокрема, педагоги, що застосовують моделі спілкування «Я сам» та «Спілка», здатні забезпечити стабільність і конструктивне спілкування в класі, але мають враховувати потреби індивідуальних учнів та бути готовими до змін в організації освітнього процесу. Водночас інші моделі, такі як диктаторська «Монблан» або неконтактна «Китайська стіна», потребують додаткової уваги, оскільки вони можуть призвести до певних проблем у створенні гармонійної атмосфери в класі.

У дослідженні міжособистісного спілкування вчителів в системі взаєностосунків «педагог – учнівський колектив», визначено три основні рівні конфліктності: високий, середній і низький. Кожен із цих рівнів має свої особливості, які визначають, наскільки успішно вчитель здатен комунікувати з учнями, а також наскільки ефективно він може управляти педагогічним процесом, зберігаючи позитивну атмосферу в класі. Також з'ясування рівня конфліктності є важливим для розуміння того, як спілкування вчителів впливає на навчальний процес та соціально-психологічну атмосферу в класі (рис. 2.4).

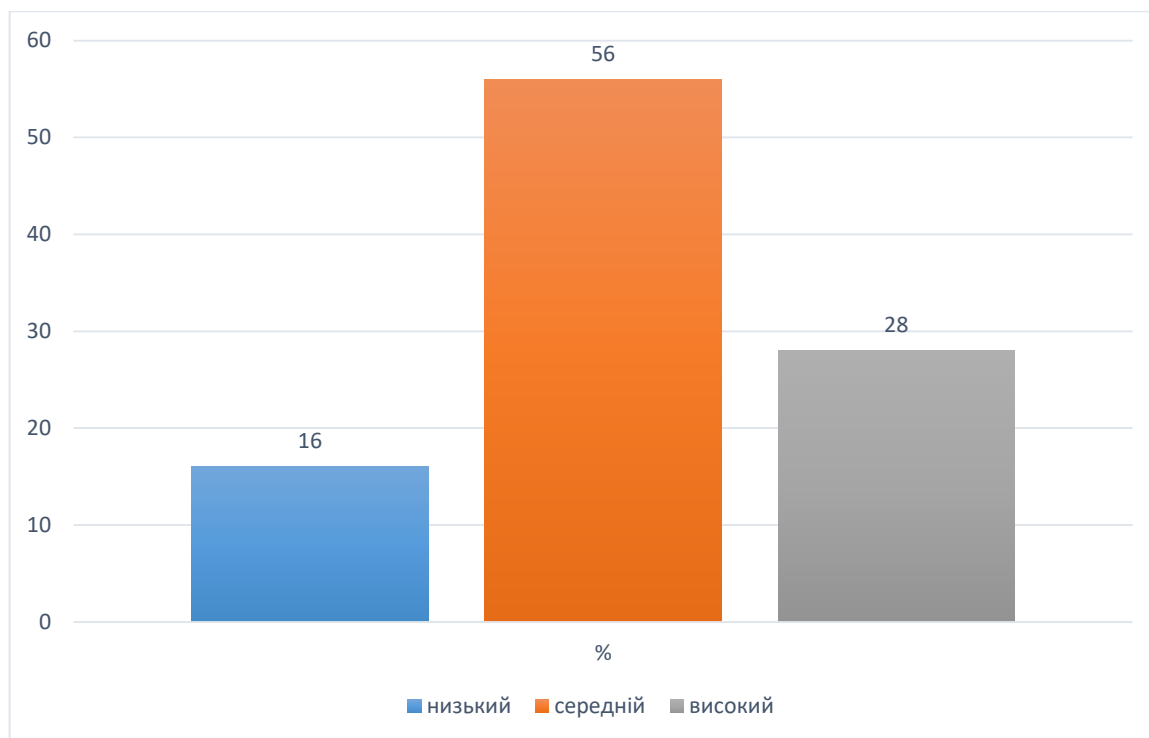

Рис. 2.4. Рівні конфліктності педагогів в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив» (%)

Зокрема, високий рівень конфліктності вчителів (28%) в системі стосунків з учнівським колективом характеризується суперечками, непорозуміннями та емоційними напруженнями між педагогом і учнями. Такий рівень конфліктності може виникати через кілька факторів, серед яких основними є авторитарний стиль спілкування, відсутність емоційної підтримки з боку педагога, жорсткі методи дисципліни, або непорозуміння з приводу педагогічних підходів. Вчителі з високим рівнем конфліктності часто використовують модель спілкування «Монблан» або «Китайська стіна», де педагог перебуває у позиції влади і контролю, а учні відчувають відчуження або страх. Такі педагоги вимагають від учнів дисципліни без можливості для відкритого діалогу та самовираження. Вчителі з високим рівнем конфліктності часто переживають стрес, відчувають труднощі у взаємодії з учнями, що призводить до зниження їх психологічного благополуччя. Вони можуть втрачати контроль над ситуацією, що позначається на ефективності навчання школярів. Конфліктність часто може бути спричинена непорозуміннями в питанні дисципліни, непогодженням з методами роботи або недостатнім

контактом між вчителем і учнями. Відтак останні демонструють знижену мотивацію до навчання, проблеми в соціальній адаптації.

Середній рівень конфліктності вчителів (56%) проявляється, коли педагоги намагаються підтримувати баланс між авторитарністю та демократичним підходом. Вчителі із таким рівнем прояву конфліктності часто намагаються впроваджувати структуру та організацію, однак вони можуть не завжди бути гнучкими в адаптації до індивідуальних потреб учнів. Такий підхід може включати модель «Локатор», де вчитель приділяє увагу кожному учню окремо, але йому може бракувати активної взаємодії та розвитку емоційної підтримки. У цьому випадку спілкування є менш відкритим, і хоча є намагання встановити контакт з учнями, можуть виникати ситуації, коли це не дає бажаного ефекту. Учні з таким вчителем можуть відчувати певну відсутність довіри до нього або недостатню емоційну підтримку. Вчителі з середнім рівнем конфліктності можуть часто знаходитися на стику між високим рівнем дисципліни і потребою у створенні відкритої атмосфери для діалогу. Вони можуть зустрічати труднощі у налагодженні контактів з учнями, адже одночасно хочуть залишатися авторитетами та водночас намагатися досягнути компромісу в конкретних ситуаціях. Такий рівень конфліктності може призвести до певної неузгодженості в методах роботи, що інколи викликає напругу між педагогом і учнями. У класі з таким рівнем конфліктності можуть спостерігатися певні труднощі в організації групової роботи, оскільки учні не завжди готові йти на компроміс або слухати вчителя. І хоча вчителі цього рівня можуть прагнути до гнучкості у своїй педагогічній діяльності, їх підхід може бути не достатньо систематизованим, що викликає певні суперечності або непорозуміння з учнями.

Низький рівень конфліктності вчителів (16%) переважно характеризується гармонійним, підтримуючим спілкуванням з учнями, що дозволяє створити позитивну атмосферу в класі. Вчителі з таким рівнем конфліктності володіють ефективними комунікативними навичками, здатні підтримувати конструктивний діалог з учнями, вислуховувати їх думки та пропозиції, а також надають необхідну емоційну підтримку. Вони часто дотримуються моделі

активної взаємодії «Спілка», де важливим є спільне прийняття рішень, залучення учнів до процесу навчання і створення атмосфери співпраці. Педагоги з низьким рівнем конфліктності не обмежуються лише контролем та дисципліною, а активно працюють над розвитком довіри та підтримки у класі. Такі вчителі мають чудову здатність адаптувати свої методи до потреб кожного учня, використовувати різноманітні підходи, не принижуючи індивідуальності дітей. Вони здатні згладжувати можливі конфлікти і запобігати виникненню негативних ситуацій. Такий рівень конфліктності дозволяє зберігати здорову психологічну атмосферу в класі, покращує мотивацію учнів і сприяє розвитку соціальних навичок. Учні, взаємодіючи з такими педагогами, відчують себе комфортно та безпечно. Вони залучаються до освітнього процесу, мають можливість відкрито висловлювати свої думки та переживання. Завдяки такій атмосфері знижується рівень стресу, покращується психоемоційний стан учнів, зростає їхня навчальна активність.

Загалом, високий рівень конфліктності вчителів у системі взаєностосунків «педагог – учнівський колектив» проявляється у ситуаціях, коли між учителем та учнями виникають постійні суперечності, що може призвести до зниження ефективності освітнього процесу. Середній рівень конфліктності є перехідним станом, де намагаються поєднати дисципліну та гнучкість у педагогічному процесі, однак ці вчителі можуть мати труднощі у досягненні гармонії в спілкуванні з учнями. Низький рівень є оптимальним для створення ефективного та конструктивного навчального середовища, де взаєморозуміння та співпраця між педагогом та учнями є основою для успішного навчання та розвитку учнів.

Аналіз результатів емпіричного вивчення міжособистісного спілкування в системі взаєностосунків «педагог – учнівський колектив» показує, що у вчителів виявлений підвищений рівень конфліктності, що вимагає невідкладної уваги та розробки відповідної розвивальної програми. Виявлені результати свідчать, що багато педагогів стикаються з труднощами у встановленні ефективного та конструктивного взаємозв'язку з учнями, що призводить до виникнення конфліктних ситуацій. Це, у свою чергу, негативно впливає на

навчальний процес та емоційне благополуччя учнів. Низький рівень емоційної підтримки, недостатня гнучкість у підходах до навчання та авторитарні методи спілкування можуть бути основними причинами підвищеної конфліктності серед педагогів. Така ситуація потребує розробки розвивальної програми, спрямованої на удосконалення комунікативних навичок вчителів, покращення здатності до ефективного управління класом і налагодження позитивних стосунків з учнями.

Висновки до розділу 2

1. Методика діагностики моделей спілкування І. Юсупова допомогла виявити певні риси комунікації педагога, зрозуміти, які моделі спілкування йому властиві. Методика Г. Ложкіна та Н. Пов'якель допомогла виявити рівень конфліктності педагогів. Застосування діагностичної методики «Індивідуальний стиль педагогічної діяльності» дала можливість аналізувати та коригувати стилі педагогічної діяльності та комунікації опитаних вчителів.

2. Узагальнення результатів усіх використаних методик дало змогу визначити три рівні конфліктності міжособистісного спілкування вчителів в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив»: високий (28%), середній (56%) і низький (16%). Виявлено, що високий рівень конфліктності вчителів характеризується суперечками, непорозуміннями, емоційною напругою між педагогом і учнями. Такий рівень конфліктності може виникати через кілька факторів, серед яких основними є авторитарний стиль спілкування, відсутність емоційної підтримки з боку педагога, жорсткі методи дисципліни. Такі педагоги вимагають від учнів дисципліни без можливості для відкритого діалогу та самовираження. Вчителі часто переживають стрес, відчувають труднощі у взаємодії з учнями, що призводить до зниження їх психологічного благополуччя. Така ситуація потребує розробки корекційно-розвивальної програми.

РОЗДІЛ 3

ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ БЕЗКОНФЛІКТНОГО МІЖОСОБИСТІСНОГО СПІЛКУВАННЯ В СИСТЕМІ ВЗАЄМОСТОСУНКІВ «ПЕДАГОГ – УЧНІВСЬКИЙ КОЛЕКТИВ»

3.1. Програма формування безконфліктного міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив» та її експериментальне апробування

Міжособистісне спілкування є основою педагогічної діяльності та важливим компонентом успішного освітнього процесу. Взаємодія між педагогом і учнівським колективом має вплив на розвиток учнів, їхнє психологічне благополуччя та мотивацію до навчання. Проте, як показують дослідження, у багатьох педагогічних колективах спостерігається підвищена конфліктність у процесі взаємодії, що може негативно позначатися на ефективності освітнього процесу та психологічному кліматі в класі. Конфлікти між вчителями та учнями можуть бути спричинені різними факторами: недосконалістю комунікаційних навичок, різними підходами до вирішення проблем, а також відсутністю механізмів управління емоціями в складних ситуаціях. Саме тому важливо розробити та впровадити програму, яка сприятиме формуванню безконфліктного міжособистісного спілкування в системі «педагог – учнівський колектив».

Мета програми: формування у вчителів навичок безконфліктного міжособистісного спілкування у системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив», розвиток у педагогів умінь ефективної комунікації, управління конфліктами та створення гармонійної атмосфери взаємоповаги в класі.

Завдання програми:

1. Розвиток комунікаційних навичок у вчителів. Зокрема, одним із завдань програми є розвиток комунікаційних навичок у педагогів. Для цього передбачається ознайомлення вчителів з ефективними методами комунікації, які сприяють запобіганню конфліктів і покращують взаємодію з учнями. Важливим є також формування у педагогів навичок активного слухання,

емпатії, підтримки та взаємоповаги, які дозволяють вчителю здійснювати конструктивний діалог у будь-якій ситуації. Це необхідно для того, щоб вчитель міг адекватно реагувати на емоційні стани учнів, створюючи таким чином комфортну атмосферу в класі.

2. Управління конфліктами в освітньому процесі. Важливим завданням є ознайомлення педагогів із методами управління конфліктами, включаючи способи попередження конфліктних ситуацій та конструктивного їх вирішення. Вчителі отримають необхідні знання для ефективної роботи з конфліктами в класі. Програма передбачає навчання стратегіям уникання ескалації конфліктів через використання позитивної та конструктивної комунікації. Також, вчителі будуть знайомитися з механізмами, що дозволяють зберігати спокій та об'єктивність у стресових ситуаціях, пов'язаних із поведінкою учнів або конфліктами між учнями, що є важливим для ефективного управління класом.

3. Розвиток емоційного інтелекту у вчителів. Так, серед завдань програми передбачено розвиток емоційного інтелекту вчителів. Формування здатності вчителів усвідомлювати та регулювати власні емоції під час взаємодії з учнями, а також правильно інтерпретувати емоційні сигнали учнів, допомагає створити сприятливу атмосферу для навчання та розвитку. Програма також передбачає навчання вчителів саморегуляції емоцій і стресових станів, що є необхідним для збереження психологічного благополуччя як педагогів, так і учнів.

4. Створення безконфліктної педагогічної атмосфери в класі. Наступне завдання— навчання вчителів створенню атмосфери довіри та взаємоповаги в класі, де кожен учень відчуває себе комфортно. Вчителі повинні розвинути навички організації активних методів навчання, які сприяють розвитку співпраці та взаємодії серед учнів, а також запобігають виникненню конфліктів у групі. Важливим є підвищення рівня психолого-педагогічної компетентності вчителів для ефективної роботи з різними типами учнів, що дозволяє уникати конфліктів.

Зміст програми формування безконфліктного міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог — учнівський колектив» відображено у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Зміст програми формування безконфліктного міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив»

Тема заняття	Мета	Вправи і ігри, які використовувалися на занятті
1. Основи ефективної комунікації в педагогічному процесі	Вивчення принципів і методів комунікації, які допомагають уникати непорозумінь і конфліктів між педагогами та учнями.	Вправа «Кому з нас пощастило?» – вчителі створюють ситуації, в яких кожен має зрозуміти роль інших учасників у комунікаційному процесі. Вправа «Визначення основних принципів комунікації» – групова робота, у якій учасники аналізують різні аспекти комунікації і визначають найбільш ефективні способи передачі інформації.
2. Активне слухання та його роль у побудові конструктивного діалогу	Розвиток навичок активного слухання як основи ефективної взаємодії з учнями, що сприяє запобіганню конфліктних ситуацій.	Вправа «Активне слухання в парах» – учасники слухають один одного, не перебиваючи, після чого намагаються перефразувати почуте. Вправа «Визначення емоцій учнів» – вправи, де вчителі активно слухають учнів, намагаючись розпізнати емоції, виражені через мову тіла та тон голосу.
3. Емпатія як ключовий елемент безконфліктного спілкування	Опанування вміння вчителя ставити себе на місце учня, що дозволяє правильно оцінити ситуацію та реагувати на потреби і емоційний стан учнів.	Вправа «Міняймося місцями» – рольова гра, де вчителі приймають роль учнів, намагаючись відчувати їх емоції та погляди на ситуацію. Вправа «Виявлення емоцій» – вправа на розпізнавання емоцій учнів через невербальні сигнали, у тому числі міміку та жести.
4. Управління емоціями вчителя в стресових ситуаціях	Розвиток навичок саморегуляції та контролю над емоціями під час освітнього процесу, щоб уникнути ескалації конфліктів.	Вправа «Керування емоціями» – медитативні техніки, що допомагають вчителям зберігати спокій у стресових ситуаціях. Вправа «Підготовка до стресових ситуацій» – практичні вправи для тренування реагування на емоційно насичені ситуації, зокрема, різні сценарії можливих конфліктів із учнями.
5. Стратегії конструктивного вирішення конфліктів у класі	Ознайомлення з методами ефективного вирішення конфліктів, які виникають між учнями, з фокусом на миротворчі підходи.	Вправа «Медіація в класі» – рольова гра, в якій вчителі виступають медіаторами у конфлікті між учнями, використовуючи стратегії переговорів та компромісу. Вправа «Пошук рішення» – групова робота, в якій вчителі практикують вибір оптимальних стратегій для вирішення конкретних конфліктів у класі.
6. Позитивна і конструктивна критика як інструмент безконфліктного спілкування	Вивчення методів надання зворотного зв'язку без образ і конфліктів, з орієнтацією на розвиток учня.	Вправа «Конструктивний зворотний зв'язок» – вправи на формулювання позитивного зворотного зв'язку з використанням техніки «я-повідомлення». Вправа «Позитивна критика» – рольова гра, в якій учасники дають один одному зворотний зв'язок щодо виконання завдань, прагнучи використовувати підтримку і позитив.
7. Розвиток емоційного інтелекту вчителя та учнів	Навчання вчителів розпізнавати та регулювати власні емоції, правильно	Вправа «Емоційна свідомість» – вправи на розвиток саморефлексії та розпізнавання власних емоцій. Вправа «Визначення емоцій учнів» – вчителі виконують вправи на відчуття емоцій учнів,

	інтерпретувати сигнали учнів.	аналізуючи реакції на різні педагогічні ситуації.
8. Створення безпечної і підтримуючої атмосфери в класі	Формування навичок організації класу так, щоб кожен учень відчував себе комфортно і впевнено, що сприяє зниженню рівня конфліктів.	Вправа «Атмосфера безпеки» – створення комфортної атмосфери у класі через організацію діяльності, яка стимулює відкритість учнів. Вправа «Малювання атмосфери» – вчителі на картках малюють своє уявлення про ідеальний клас, де панує довіра і підтримка, після чого порівнюють між собою у групах.
9. Побудова довірливих стосунків з учнями	Розвиток стратегій побудови довіри між педагогом і учнями, що допомагає зменшити можливість виникнення конфліктів.	Вправа «Місто довіри» – рольова гра, в якій вчителі практикують різні способи побудови довіри через відкритість, чесність і взаємну підтримку. Вправа «Історії довіри» – учасники розповідають історії зі свого досвіду, де довіра зіграла ключову роль у досягненні результатів.
10. Робота з груповою динамікою: взаємодія учнів в класі	Ознайомлення з методами формування ефективної групової роботи серед учнів, сприяння розвитку співпраці і взаємної підтримки, що запобігає конфліктам.	Вправа «Будуємо команду» – вправи на командну взаємодію, де учасники повинні працювати разом для досягнення спільної мети. Вправа «Робота в групах» – групова робота, в якій вчителі розглядають механізми формування успішних і підтримуючих колективів серед учнів.

Коротко охарактеризуємо зміст занять розробленої нами програми формування безконфліктного міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив».

Заняття 1. Основи ефективної комунікації в педагогічному процесі

Ефективна комунікація є основою будь-якої взаємодії в педагогічному процесі, оскільки саме через комунікацію вчитель передає знання, оцінює учнів, встановлює стосунки та управляє поведінкою учнів. Важливість цього заняття полягає в тому, щоб допомогти вчителям зрозуміти, як комунікація впливає на психологічний клімат у класі та на здатність учнів до навчання. Вчителі повинні бути здатні ефективно виражати свої думки, слухати учнів, враховувати невербальні сигнали та реагувати на них. Це сприяє зниженню рівня стресу і напруги, що часто стається через непорозуміння. Під час заняття вчителі ознайомляться з основними принципами комунікації, такими як відкритість, активне слухання, емпатія і чіткість в вираженні думок. Для формування цих навичок буде проведена серія вправ. Однією з вправ є «Рольова комунікація», де вчителі діляться на пари і моделюють різні педагогічні ситуації, де вони повинні не тільки передати інформацію, а й вислухати учня, враховуючи його емоційний стан. Також буде використана гра

«Крок за кроком», де кожен учасник має сказати одну частину фрази, а інший – продовжити її, тим самим підкреслюючи важливість постійної взаємодії для досягнення цілі. Такі вправи сприяють розвитку здатності вчителя до уважного слухання і правильного реагування на вербальні та невербальні сигнали учнів. Заняття формує у вчителів здатність та спроможність створювати атмосферу взаєморозуміння, що зменшує можливість виникнення конфліктів через непорозуміння.

Заняття 2. Активне слухання та його роль у побудові конструктивного діалогу

Активне слухання є одним із основних компонентів ефективної комунікації. Важливість цієї навички для вчителя важко переоцінити, оскільки вона дозволяє не тільки зрозуміти потреби та переживання учнів, але й допомагає створити атмосферу довіри в класі. Для вчителів важливо не лише слухати, а й демонструвати учням, що їхня думка має значення. Активне слухання дозволяє швидше розпізнавати проблеми, що можуть виникнути в учнів, а також дає можливість побудувати ефективний діалог, де кожен має шанс бути почутим. Під час заняття вчителі отримають теоретичні знання про основи активного слухання: уважність, зворотний зв'язок, невербальні сигнали. Однак головна мета – на практиці закріпити ці навички. Однією з вправ для цього є «Слухаємо один одного», де учасники по черзі висловлюють свої думки на певну тему, а інший учасник повинен коротко повторити сказане, надаючи зворотний зв'язок. Це дозволяє вчителям навчитися точно і чітко передавати свої думки і запобігти непорозумінням. Також можна використати вправу «Незавершена фраза», де вчителі по черзі починають пропозицію, а їх партнер повинен завершити її, орієнтуючись на зміст початкової думки. Такі вправи сприяють розвитку активного слухання, що дозволяє вчителю не лише зрозуміти учня, але й дати йому відповідну реакцію, яка стимулюватиме позитивну взаємодію.

Заняття 3. Емпатія як ключовий елемент безконфліктного спілкування

Емпатія – це здатність вчителя відчувати і розуміти емоції учнів. Ця навичка є основою для створення довірчих відносин і допомагає вчителю реагувати на емоційний стан учня вчасно, що запобігає ескалації конфліктів. Важливо, щоб учителі вміли «поставити себе на місце» учня, особливо коли той переживає стрес, страх чи невпевненість, що є типовими станами для багатьох учнів у різних ситуаціях. Заняття з емпатії має на меті допомогти педагогам розвинути здатність до сприйняття і правильного реагування на емоційні сигнали учнів. Вчителі будуть вивчати, як визначати емоційний стан учня за допомогою невербальних сигналів і як використовувати цей інформаційний ресурс для побудови конструктивного діалогу. Однією з основних вправ є «Емоційна мозаїка», де учасники отримують картки з різними емоціями і повинні по черзі імітувати ці емоції для інших, які повинні здогадатися, що це за емоція. Така вправа сприяє розвитку чутливості до емоцій учнів і допомагає вчителям краще розуміти їх переживання. Іншою вправою є «Розмова на рівних», де вчителі повинні зіграти роль учня, що переживає важку ситуацію, а інший учасник – роль вчителя, який намагається допомогти. Це дозволяє зрозуміти, як важливо бути емоційно підтримуючим і чуйним.

Заняття 4. Управління емоціями вчителя в стресових ситуаціях

Управління власними емоціями є важливим аспектом діяльності педагога. У стресових ситуаціях, коли учні можуть бути агресивними, неуважними або неконтрольованими, вчителю необхідно зберігати спокій, адже емоційне перенапруження може призвести до конфлікту. Заняття допоможе вчителям оволодіти техніками, які допомагають їм контролювати свої емоції, знижувати стрес і правильно реагувати на поведінку учнів, навіть у найскладніших ситуаціях. Під час заняття вчителі дізнаються про методи саморегуляції емоцій, навчаються знаходити способи, які дозволяють відновити емоційний баланс у складних ситуаціях. Однією з вправ є «Дихальна техніка», де вчителі навчаються глибокому диханню для зняття стресу. Іншою вправою є «Техніка прогресивної релаксації», де учасники по черзі напружують і розслаблюють різні групи м'язів для зняття фізичного напруження. Перелічені техніки дозволяють вчителям підтримувати емоційну стійкість і здатність зберігати

контроль у важких ситуаціях, що безпосередньо впливає на відсутність конфліктів у класі.

Заняття 5. Стратегії конструктивного вирішення конфліктів у класі

Конфлікти в класі можуть виникати з різних причин (непорозуміння, різні погляди або особистісні суперечності). Вчителю важливо знати, як правильно реагувати на конфлікти, щоб не допускати ескалації і вчасно втрутитися. Заняття з цієї теми дасть вчителям інструменти для вирішення конфліктних ситуацій у класі шляхом використання конструктивних підходів, що сприятиме створенню сприятливої атмосфери для навчання. Основною вправою є «Мозковий штурм», де учасники обговорюють реальні або вигадані конфліктні ситуації в класі, пропонуючи варіанти вирішення проблеми. Також можна використати вправу «Рішення через компроміс», де учасники намагаються знайти спільне рішення на прикладі конфліктів між учнями. Ці вправи дозволяють вчителям навчитись швидко і ефективно вирішувати конфлікти, не порушуючи довіри між учнями та не збільшуючи напруження в класі. Заняття допомагає педагогам не лише розв'язувати конфлікти, а й запобігати їх виникненню в майбутньому.

Заняття 6. Побудова атмосфери довіри та взаємоповаги в класі

Створення атмосфери довіри та взаємоповаги є важливим кроком у побудові ефективних взаємостосунків між вчителем і учнями. Вчителі, які працюють у середовищі, де панує довіра, знижують ймовірність виникнення конфліктів, адже учні почуваються безпечніше, більше відкриваються і готові до співпраці. Заняття з цієї теми має на меті навчити педагогів, як створювати атмосферу, де кожен учень відчуває підтримку, розуміння та увагу з боку вчителя. Заняття починається з теоретичних основ побудови довірчих відносин, важливості відкритої комунікації, чесності та взаємоповаги. Однак основна увага приділяється практичним вправам, які допоможуть вчителям сформувати у класі атмосферу довіри. Однією з таких вправ є «Колесо підтримки», де кожен учасник по черзі називає якість або поведінку, яку він цінує в інших учасниках. Ця вправа не тільки сприяє розвитку взаємоповаги, але й дає можливість підкреслити позитивні якості кожного члена колективу. Іншою

вправою є «Довіра в парі», де вчителі працюють у парах і виконують завдання, в якому один з учасників повинний довіряти іншому, виконуючи завдання з закритими очима або без можливості контролювати дії партнера. Така вправа символізує важливість взаємного довіри і підтримки, що повинно бути перенесено на стосунки з учнями. Заняття сприяє розвитку культури взаємоповаги і довіри в класі, що є основою для запобігання виникнення конфліктів, а також для створення позитивної атмосфери, в якій кожен учень відчуває себе важливим і почутим.

Заняття 7. Робота з різними типами учнів у класі: індивідуальний підхід як шлях до запобігання конфліктів

Однією з основних причин виникнення конфліктів у класі є різні типи учнів, кожен з яких має свій стиль поведінки, темперамент та спосіб сприйняття інформації. Важливо, щоб вчитель мав індивідуальний підхід до кожного учня, враховуючи його потреби, особливості та можливості. Це заняття допоможе педагогам виявляти і правильно реагувати на потреби різних учнів, щоб запобігти виникненню непорозумінь і конфліктів у колективі. На занятті вчителі ознайомляться з типами учнів, їх специфічними потребами та стратегіями для ефективної взаємодії з кожним типом. Основною вправою є «Тренування індивідуального підходу», де вчителі обирають тип учня (наприклад, активного, інтроверта, лідера або тихого спостерігача) і працюють над розробкою стратегії взаємодії з таким учнем. Учасники повинні презентувати варіанти підходів, що дозволяють кожному типу учня відчувати себе зрозумілим і підтриманим. Також у вправі «Моделювання різних ситуацій» вчителі за допомогою рольових ігор розігрують ситуації, коли кожен учень реагує на певні фактори по-різному. Це дасть змогу зрозуміти, як одна й та ж ситуація може викликати різні емоційні реакції в учнів і як важливо враховувати ці реакції для уникнення конфліктів. Вчителі навчаються знаходити підхід до різних типів учнів і правильно обирати стратегії взаємодії, що сприяє уникненню конфліктів і збереженню гармонії.

Заняття 8. Конфліктні ситуації в класі: способи попередження та конструктивного вирішення

Конфлікти неминучі у будь-якому колективі, тому вчителі повинні мати інструменти для їх конструктивного вирішення та попередження. Це заняття спрямоване на навчання педагогів методам запобігання конфліктів, а також способам конструктивного вирішення вже виниклих ситуацій. Вчителі повинні навчитися не лише уникати конфліктів, а й перетворювати їх на можливість для розвитку і взаєморозуміння між учнями. Заняття починається з аналізу основних причин конфліктів у класі, таких як відмінності в особистісних характеристиках учнів, непорозуміння, змагання за увагу тощо. Вчителі ознайомляться з техніками вирішення конфліктів, зокрема, стратегіями активного слухання, переговорів та медіації. Однією з вправ є «Розв'язання конфлікту», де вчителі поділяються на групи і моделюють конфліктні ситуації між учнями. Кожна група повинна запропонувати варіанти вирішення конфлікту, обґрунтувавши свої дії. Після цього обговорюються можливі результати кожного підходу, а також його вплив на учнів. Другою вправою є «Конфлікт на шляху до згоди», де учасники тренуються вести переговори, знаходячи компроміс між двома сторонами конфлікту. Вчителі повинні розвинути навички виявлення причин конфлікту, чітко формулювати вимоги і слухати опонента, зберігаючи об'єктивність. Заняття сприяє розвитку вчителів, здатних ефективно управляти конфліктними ситуаціями та сприяти конструктивному вирішенню проблем у класі, тим самим знижуючи рівень напруги і сприяючи створенню безконфліктної атмосфери.

Заняття 9. Психологічна підтримка учнів у складних ситуаціях: роль вчителя в емоційному супроводі

Кожен учень може переживати складні моменти, що часто проявляються у вигляді проблем з навчанням, стосунками з однокласниками або домашніми труднощами. Вчитель може і повинен забезпечити емоційну підтримку для учнів, допомагаючи їм пережити ці труднощі без виникнення додаткових конфліктів. Заняття фокусується на розвитку вчителів здатності до емоційної підтримки учнів, що допомагає зберігати психологічну рівновагу в класі. Заняття починається з теоретичних знань про емоційний супровід учнів та роль вчителя у підтримці емоційного стану учнів. Педагоги дізнаються, як

розпізнавати емоційний стан учня, які стратегії підтримки є найбільш ефективними, а також як уникати емоційної дистанції. Основною вправою є «Емоційна підтримка», де учасники по черзі працюють у парах, моделюючи ситуації, коли один учасник є учнем, що переживає важку ситуацію, а інший – вчителем, який надає емоційну підтримку. Це дозволяє вчителям зрозуміти важливість емоційної чутливості і правильної реакції на стан учня. Другою вправою є «Підтримка через діалог», де вчителі створюють діалогові ситуації, в яких важливо висловити підтримку й дати учню відчуття, що його переживання мають значення і він не самотній. Заняття допомагає вчителям стати чутливими до емоційних потреб учнів і забезпечує їм ефективні інструменти для підтримки учнів в складних ситуаціях.

Заняття 10. Розвиток емоційного інтелекту вчителів як запорука успіху у педагогічному процесі

Емоційний інтелект є ключовим компонентом успіху вчителя в будь-якій ситуації. Вчителі з високим рівнем емоційного інтелекту краще розуміють свої емоції, управляють ними, взаємодіють з учнями з високою чутливістю і допомагають створювати позитивну атмосферу в класі. Це заняття має на меті розвиток емоційного інтелекту педагогів як інструменту для покращення міжособистісного спілкування та запобігання конфліктам у класі. Під час заняття вчителі ознайомляться з основами емоційного інтелекту (саморегуляція, самосвідомість, емпатія, мотивація та соціальні навички). Практичні вправи включають «Саморефлексія», де вчителі розмірковують про власні емоції у стресових ситуаціях і те, як вони впливають на їх взаємодію з учнями. І ще одна вправа «Емоційний баланс», де учасники вчаться реагувати на емоційний стан інших, зберігаючи спокій і позитивний настрій. Заняття сприяє розвитку емоційного інтелекту у вчителів, що є важливим для безконфліктного спілкування з учнями і створення сприятливого середовища для навчання.

Апробування програми формування безконфліктного міжособистісного спілкування в системі взаєностосунків «педагог – учнівський колектив» стало важливим етапом в оцінці її ефективності. Програма була впроваджена серед

учителів, а метою апробації було з'ясування, чи здатна програма змінити стиль комунікації вчителів, поліпшити атмосферу в класах і знизити рівень конфліктів між педагогами та учнями. Після проведення тренінгових занять було здійснено комплексну оцінку результатів. Педагоги продемонстрували покращення в аспектах, що стосуються управління емоціями та конфліктними ситуаціями, а також в здатності підтримувати конструктивний діалог з учнями (рис. 3.1).

Повторне дослідження міжособистісного спілкування вчителів в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив» дало змогу порівняти рівні конфліктності: високий, середній і низький (рис. 3.1).

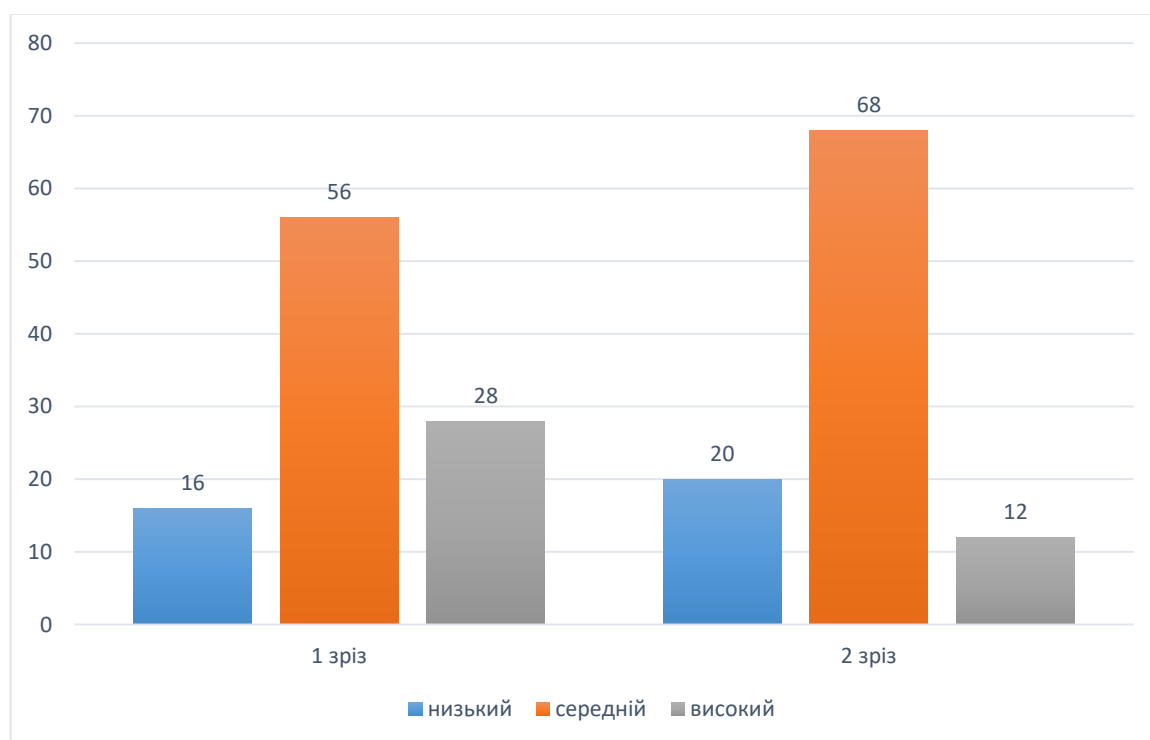

Рис. 3.1. Рівні конфліктності педагогів в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив» (порівняння 1 і 2 діагностичних зрізів, %)

Зокрема, високий рівень конфліктності вчителів (12 %, було 28%) в системі стосунків з учнями істотно зменшився. Вчителі з високим рівнем конфліктності часто переживають стрес, відчувають труднощі у взаємодії з учнями, що призводить до зниження їх психологічного благополуччя. Вони

можуть втрачати контроль над ситуацією, що позначається на ефективності навчання школярів. Середній рівень конфліктності вчителів (68%, було 56%) істотно підвищився. Вчителі часто намагаються впроваджувати структуру та організацію, однак вони можуть не завжди бути гнучкими в адаптації до індивідуальних потреб учнів. Збільшилася кількість вчителів із низьким рівнем конфліктності вчителів (20%, було 16%). Вчителі володіють ефективними комунікативними навичками, здатні підтримувати конструктивний діалог з учнями, вислуховувати їх думки та пропозиції, надають необхідну емоційну підтримку. Педагоги не обмежуються лише контролем та дисципліною, а активно працюють над розвитком довіри та підтримки у класі. Такі вчителі мають здатність адаптувати свої методи до потреб кожного учня, використовувати різноманітні підходи, не принижуючи індивідуальності дітей, здатні згладжувати можливі конфлікти і запобігати виникненню негативних ситуацій, що дозволяє зберігати здорову атмосферу в класі, покращує мотивацію учнів і сприяє розвитку соціальних навичок.

Отже, апробація програми довела її достатню ефективність і доцільність практичного впровадження. Вчителі, які брали участь у програмі, відзначили значне поліпшення комунікаційних навичок і здатності вирішувати конфлікти. Більш того, програма допомогла не лише знизити рівень конфліктності, а й сприяла створенню сприятливого психологічного клімату в школі. Враховуючи позитивні результати апробації, можна з упевненістю сказати, що програма є ефективним інструментом для формування безконфліктного міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив».

3.2. Рекомендації педагогам щодо підвищення ефективності міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків з учнівським колективом

У сучасній освітній практиці ефективне міжособистісне спілкування між педагогами та учнями є однією з ключових складових успішної навчальної

діяльності. Педагогічний процес не обмежується лише передачею знань, але також передбачає важливу взаємодію між вчителем і учнями, яка має значний вплив на розвиток соціальних і емоційних навичок учнів, а також на створення здорового психологічного клімату в класі. Проблеми у міжособистісних стосунках між педагогами та учнями можуть призводити до конфліктів, низької мотивації учнів, стресових ситуацій і навіть до насильства. Тому розробка рекомендацій для педагогів щодо підвищення ефективності міжособистісного спілкування з учнівським колективом є складовою освітнього процесу.

1. Активне слухання як основа ефективного спілкування

Однією із складових безконфліктної комунікації є вміння активно слухати, що передбачає не тільки почуття, але й усвідомлення потреб співрозмовника, особливо у взаємодії з учнями. Вчитель, який застосовує техніки активного слухання, намагається зрозуміти учня не тільки на вербальному, а й на невербальному рівні. Для цього педагог має акцентувати увагу на жестах, інтонаціях та міміці учнів, що дозволяє йому краще оцінити емоційний стан кожного з них. Активне слухання сприяє створенню атмосфери довіри, де учні відчують, що їхня думка важлива, і готові відкрито висловлювати свої переживання та проблеми. Це, у свою чергу, допомагає уникнути непорозумінь і вирішувати конфлікти на початкових етапах.

2. Розвиток емоційного інтелекту

Вчителю важливо розвивати емоційний інтелект, що дозволяє йому усвідомлювати та регулювати власні емоції. Це допомагає зберігати спокій навіть у стресових ситуаціях і правильно реагувати на емоції учнів. Педагог, що володіє високим рівнем емоційного інтелекту, здатний розпізнавати емоційні сигнали учнів, що дозволяє йому краще зрозуміти причини їхніх вчинків і знайти найбільш адекватні шляхи взаємодії. Це сприяє уникненню ескалації конфліктів, оскільки вчитель може реагувати своєчасно, зберігаючи спокій і не допускаючи емоційного напруження у класі. Крім того, розвиток емоційного інтелекту дозволяє педагогу формувати у учнів відповідальність за свої емоції і вміння регулювати їх у ситуаціях конфлікту.

3. Використання позитивної та конструктивної критики

Педагогам важливо розвивати вміння давати зворотний зв'язок так, щоб він був не лише корисним, а й стимулюючим, а не руйнівним. Позитивна критика зосереджується на підкресленні досягнень учнів, а не тільки на їхніх недоліках, що дозволяє зберегти мотивацію і не завдати психологічної шкоди. Педагоги, які вміють правильно подавати критику, використовують її як інструмент для розвитку, заохочуючи учнів до самовдосконалення та покращення власних результатів. Позитивна критика може містити конкретні приклади того, як учень може поліпшити роботу, і обов'язково повинна включати позитивний відгук. Крім того, важливо враховувати емоційний стан учня під час надання зворотного зв'язку, щоб не викликати у нього почуття приниження чи розчарування.

4. Розвиток навичок емпатії

Вчитель повинен прагнути розвивати в собі здатність співпереживати учням, ставити себе на їх місце, що дозволяє краще зрозуміти їхні переживання та потреби. Емпатія є основою ефективного міжособистісного спілкування і дозволяє вчителю будувати довірливі стосунки з учнями. Завдяки емпатії педагог може зрозуміти, чому учень відчуває стрес чи незадоволення, і на основі цього знайти найкращі способи підтримки. Це сприяє створенню позитивної атмосфери в класі, де кожен учень відчуває, що його емоції і переживання важливі. Здатність до емпатії допомагає вчителю знижувати рівень конфліктів, адже учні почуваються почутими і розуміють, що їхня думка важлива.

5. Розвиток гнучкості та адаптивності у педагогічній практиці

Вчителі мають бути готовими адаптувати свої стратегії спілкування в залежності від конкретної ситуації, що виникає в класі. Гнучкість дозволяє педагогам змінювати підхід до взаємодії з учнями в умовах зміни настроїв, емоційних станів чи конфліктних ситуацій. Це дає змогу вчителю ефективно вирішувати проблеми, що виникають у освітньому процесі, без негативних наслідків для класу. Вчитель, який демонструє адаптивність, може вчасно змінити стиль спілкування або підхід до вирішення конфлікту, таким чином знижуючи напруження в класі. Гнучкість також сприяє встановленню

здорового балансу між вимогами до учнів і підтримкою їхнього емоційного благополуччя.

6. Опанування технік управління стресом

Навчання педагогів технікам управління стресом є важливим елементом у підтримці здорової психологічної атмосфери в класі. Стресові ситуації в освітньому процесі можуть виникати з різних причин, і здатність педагога зберігати спокій в таких моментах дозволяє уникнути емоційних сплесків і знизити рівень конфліктності. Педагоги, які володіють техніками релаксації та саморегуляції, можуть ефективніше керувати своїми емоціями в напружених ситуаціях, що значно покращує взаємодію з учнями. Такі навички дозволяють створити спокійну атмосферу в класі, що сприяє кращому сприйняттю навчального матеріалу та зменшенню рівня стресу серед учнів.

7. Навчання принципам взаємоповаги в комунікації

Взаємоповага є основою здорових взаємин, у тому числі і в педагогічному процесі. Вчитель повинен навчити учнів важливості цього принципу, а також сам показувати приклад поважного ставлення до кожного учня. Для цього важливо, щоб педагог поважав думки учнів, не знецінював їхні емоції та переживання, а також створював атмосферу взаємопідтримки і довіри. Розуміння того, що кожен учень є особистістю, зберігаючи свою унікальність, дозволяє значно знизити ймовірність виникнення конфліктів і створити сприятливі умови для навчання.

8. Формування позитивного ставлення до учнівської різноманітності

У класі часто є учні з різними поглядами, уподобаннями, соціальними статусами та інтересами. Педагоги повинні сприяти формуванню серед учнів поваги до цієї різноманітності. Вчителі мають навчати дітей приймати одне одного без упереджень, що дозволить уникнути конфліктів на основі соціальних чи культурних відмінностей. Тому формування позитивного ставлення до різноманітності допомагає зміцнити соціальну згуртованість учнів, сприяючи кращій атмосфері в класі. Педагоги повинні використовувати різноманітні методи навчання, що підтримують і заохочують різноманіття

думок та підходів серед учнів, забезпечуючи тим самим більш гармонійне співіснування в класі.

9. Побудова конструктивного зворотного зв'язку серед учнів

Важливо, щоб вчителі не тільки надавали зворотний зв'язок учням, але й заохочували їх до цього. Це сприяє розвитку культури конструктивної критики, коли учні можуть висловлювати свою думку по відношенню до роботи однокласників без образ та негативу. Вчителі повинні навчати учнів, як правильно висловлювати свої зауваження, підкреслюючи позитивні аспекти роботи і даючи корисні рекомендації для покращення. Це допомагає створювати більш відкриту і підтримуючу атмосферу в класі, де учні можуть без страху ділитися своїми ідеями та відгуками, а також отримувати корисну пораду.

10. Підтримка групової взаємодії

Сприятливе середовище для розвитку групової взаємодії учнів є важливим фактором для запобігання конфліктам у класі. Вчитель має заохочувати учнів до співпраці через групові завдання, колективні проекти та спільне розв'язання проблем. Це сприяє розвитку навичок комунікації, взаємної підтримки та розуміння різних точок зору, що зменшує ймовірність виникнення конфліктів у процесі навчання. Крім того, через групові роботи учні навчаються ділитися своїми думками та ідеями, а також працювати в команді та вирішувати проблеми разом, що позитивно впливає на їх соціальну взаємодію.

11. Навчання технікам медіації та переговорів

Вчителі мають володіти техніками медіації, що дозволяють ефективно врегульовувати конфлікти серед учнів. Вони повинні навчити дітей шукати компроміси, вести переговори та шукати взаємовигідні рішення при виникненні суперечок. Це дає змогу вирішувати конфлікти без застосування сили чи агресії, зберігаючи гармонію в класі. Вчитель, застосовуючи методи медіації, створює простір для конструктивного діалогу, що дозволяє учням самотійно

знаходити рішення проблем. Розвиток таких навичок у учнів формує в них повагу до один одного і допомагає знижувати кількість конфліктних ситуацій.

12. Психологічна підтримка учнів у складних ситуаціях

Вчитель повинен бути готовий надавати психологічну підтримку учням, які переживають труднощі в навчанні чи особистому житті. Це включає активне слухання, висловлення співчуття, а також допомогу у подоланні стресових ситуацій. Психологічна підтримка дозволяє знижувати рівень тривоги та стресу, що може стати запорукою більш ефективного навчання. Важливо, щоб учні відчували, що вчитель не лише навчає, але й підтримує їх у складні моменти. Тому педагог має бути чуйним і відкритим до емоційних потреб своїх учнів, що дозволяє уникнути загострення конфліктів.

Отже, розроблені рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив» є важливим кроком до удосконалення освітнього процесу та розвитку здорового психологічного клімату в класі. Вони орієнтовані на формування в учителів навичок конструктивної комунікації, що дозволяє створити атмосферу довіри, взаємоповаги та підтримки серед учнів, що є основою для продуктивного навчання. Використання методів активного слухання, емпатії, самоусвідомлення емоцій та ефективного вирішення конфліктів дозволить педагогам не тільки покращити стосунки з учнями, але й допомогти їм краще розуміти потреби своїх вихованців, що є запорукою успішного навчання.

Висновки до розділу 3

1. Метою програми формування безконфліктного міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив». визначено розвиток умінь ефективної комунікації, управління конфліктами та створення гармонійної атмосфери взаємоповаги в класі. Завданнями програми визначено розвиток комунікаційних навичок у вчителів, їх емоційного інтелекту, здатності до управління конфліктами в освітньому процесі,

створення безконфліктної педагогічної атмосфери в класі. Визначено, що високий рівень конфліктності вчителів (12 %, було 28%) в системі стосунків з учнями істотно зменшився. Середній рівень конфліктності вчителів (68%, було 56%) істотно підвищився. Збільшилася кількість вчителів із низьким рівнем конфліктності вчителів (20%, було 16%). Відтак апробація програми довела її достатню ефективність і виявила доцільність подальшого практичного впровадження.

2. Розроблено рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив» та орієнтовані на формування в учителів навичок конструктивної комунікації, що дозволяє створити атмосферу довіри, взаємоповаги та підтримки серед учнів. Використання цих рекомендацій дозволить покращити взаємодію між учителями та учнями, зробити навчальний процес більш продуктивним.

ВИСНОВКИ

Проведене у кваліфікаційній роботі теоретичне й експериментальне обґрунтування передумов та технологій формування безконфліктного міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив» дало змогу зробити такі висновки.

1. Визначено наукові підходи до проблеми міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив». Психологічний підхід допоміг з'ясувати вплив внутрішніх психічних процесів на комунікацію, зокрема емоційний стан учасників та психологічні бар'єри, що можуть виникати в процесі спілкування. Педагогічний – акцентує увагу на ролі педагога як керівника комунікаційного процесу та вихователя комунікативних навичок учнів, що є основою гармонійної взаємодії. Соціокультурний – розглядає вплив

культурних та соціальних факторів на взаємодію, підкреслюючи важливість врахування етнічних, соціальних, культурних особливостей учнів для розвитку ефективних комунікаційних практик. Конфліктологічний – розглядає методи управління конфліктами, комунікативний підхід акцентує увагу на важливості як вербальної, так і невербальної комунікації, а гендерний підхід досліджує вплив гендерних стереотипів. Системний – пропонує оцінку взаємодії в контексті більш широкої соціальної та освітньої системи, в той час як розвивальний підхід фокусується на розвитку комунікативних компетенцій учнів та педагогів на різних етапах навчання. Екологічний – звертає увагу на важливість створення сприятливого середовища для безконфліктної взаємодії. Перелічені підходи є важливими для побудови безконфліктної комунікації між педагогом та учнями.

2. Охарактеризовано соціально-професійні передумови міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив». Серед основних передумов, які сприяють гармонійній взаємодії, виділено роль педагога як організатора комунікації, здатність створювати атмосферу довіри, відкритості та підтримки, а також педагогічну майстерність, що включає вміння вирішувати спірні ситуації та підтримувати емоційний баланс у класі. Наявність конфліктних ситуацій у педагогічному процесі також є важливою передумовою. Педагогічна діяльність є потенційно конфліктною через різницю у поглядах і потребах учнів та вчителів, що може призвести до виникнення стресових ситуацій. Система навчання, яка не враховує індивідуальні особливості учнів, може створювати додаткову напругу та спричиняти конфлікти. Психологічні особливості учнів та вчителів також мають значення: низький рівень емоційного інтелекту, а також нездатність ефективно вирішувати конфлікти можуть сприяти ескалації напруження. Врахування соціальних і культурних особливостей учнів теж є важливою умовою для зниження конфліктності у взаємодії. Створення безконфліктного середовища охоплює професійну підготовку педагогів, адаптацію освітнього процесу до потреб здобувачів освіти і сприяння розвитку конструктивних комунікативних навичок у всіх учасників освітнього процесу.

3. Виявлено соціально-психологічні чинники формування міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив». Основними чинниками є емоційний інтелект педагога, який дозволяє йому розуміти та ефективно керувати як власними емоціями, так і емоціями учнів, що є основою запобігання конфліктів, саморегуляція емоцій вчителя, оскільки вміння залишатися спокійним навіть у стресових ситуаціях дозволяє зберігати контроль над класом та створювати комфортну атмосферу для всіх учасників освітнього процесу, психологічна готовність до комунікації, здатність до активного слухання та конструктивного вираження своїх думок, що сприяє налагодженню взаєморозуміння та довіри між вчителем і учнями, психологічні бар'єри, такі як стереотипи або упередження, що виступають перешкодою для ефективного спілкування, навички конструктивного вирішення конфліктів, які допомагають уникати ескалації напруги в класі, сприяють мирному вирішенню спірних ситуацій і формують здоровий клімат у навчальному середовищі, педагога як моделі поведінки, інтуїція та здатність правильно інтерпретувати невербальні сигнали учнів (жести, міміка, тон голосу), відкритість до змін і самовдосконалення, розвиток толерантності та культурної чутливості вчителя, психологічна підтримка учнів, уміння встановлювати межі комунікації, що є основою дисципліни і взаємоповаги в класі, мотивація до спілкування.

4. Проаналізовано результати емпіричного вивчення міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив». Використано методику діагностики моделей спілкування І. Юсупова, яка допомогла виявити певні риси комунікації педагога, зрозуміти, які моделі спілкування йому властиві, методику Г. Ложкіна та Н. Пов'якель, яка допомогла виявити рівень конфліктності педагогів, і методику «Індивідуальний стиль педагогічної діяльності», яка дала можливість аналізувати та коригувати стилі педагогічної діяльності та комунікації опитаних вчителів. Узагальнення результатів дало змогу визначити рівні конфліктності міжособистісного спілкування вчителів в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив»: високий (28%), середній (56%) і низький (16%). Виявлено, що

високий рівень конфліктності характеризується суперечками, непорозуміннями, емоційною напругою між педагогом і учнями. Такий рівень конфліктності може виникати через кілька факторів, серед яких основними є авторитарний стиль спілкування, відсутність емоційної підтримки з боку педагога, жорсткі методи дисципліни. Такі педагоги вимагають від учнів дисципліни без можливості для відкритого діалогу і самовираження, вони часто переживають стрес, відчувають труднощі у взаємодії з учнями, що призводить до зниження їх психологічного благополуччя, що спричинило розробку корекційно-розвивальної програми.

5. Розроблено й апробовано програму формування безконфліктного міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив». Метою програми визначено формування у вчителів навичок безконфліктного міжособистісного спілкування у системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив», розвиток умінь ефективної комунікації, управління конфліктами та створення гармонійної атмосфери взаємоповаги в класі. Завданнями програми визначено розвиток комунікаційних навичок у вчителів, їх емоційного інтелекту, здатності до управління конфліктами в освітньому процесі, створення безконфліктної педагогічної атмосфери в класі. Визначено, що високий рівень конфліктності вчителів (12 %, було 28%) в системі стосунків з учнями істотно зменшився. Середній рівень конфліктності вчителів (68%, було 56%) істотно підвищився. Збільшилася кількість вчителів із низьким рівнем конфліктності вчителів (20%, було 16%). Відтак апробація програми довела її достатню ефективність і виявила доцільність подальшого практичного впровадження. Рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив», орієнтовані на формування в учителів навичок конструктивної комунікації, що дозволяє створити атмосферу довіри, взаємоповаги та підтримки серед учнів. Використання цих рекомендацій дозволить покращити взаємодію між учителями та учнями, зробити навчальний процес більш продуктивним.

Перспективами подальшого дослідження є обґрунтування професійних умінь соціальних працівників в контексті безконфліктного міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків «педагог – учнівський колектив».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балл Г.О. Гуманістичні засади педагогічного спілкування. *Педагогіка і психологія*. 1994. №2. С. 8-17.
2. Безпальча Р. Ф. Технологія попередження конфліктів : навч. посіб. Київ : Главник, 2017. 128 с.
3. Березовська Л. І., Юрков О. С. Психологія конфлікту : навч. посіб. Мукачево : МДУ, 2016. 201 с.

4. Бех І.Д. Проблема педагогічного спілкування : теорія і методологія. *Педагогіка і психологія*. 2007. №4. С.136-140.
5. Бродовська В. Й., Грушевський В. О., Патрик І. П. Тлумачний словник психологічних термінів. Київ : Професіонал, 2007. 512 с.
6. Булах І.С., Долинська Л.В. Психологічні аспекти міжособистісної взаємодії викладачів і студентів : навч.-метод. посіб. Київ : НПУ, 2012. 115 с.
7. Бутенко Н. Ю. Комунікативні процеси у навчанні : підручник. Київ : КНЕУ, 2014. 383 с.
8. Васьков Ю. Особистісно зорієнтоване спілкування – нова освітня парадигма. *Сучасні педагогічні технології*. 2016. Вип. 1. С. 63-64.
9. Велітченко Л.К. Психолого-педагогічний практикум у системі підготовки вчителів до педагогічної взаємодії. *Педагогіка і психологія*. 2017. №4. С. 12-16.
10. Вікова та педагогічна психологія / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. Київ : Либідь, 2009. 416 с.
11. Власенко Л.В. Соціально-психологічний супровід академічної групи як засіб розвитку культури спілкування студентів : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2015. 20 с.
12. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація: навч. посіб. Київ : Академія, 2006. 256 с.
13. Гаврилюк О.О. Формування комунікативної культури майбутніх учителів засобами позааудиторної роботи : автореф. дис. пед. наук. Кіровоград, 2007. 22 с.
14. Гавриш І. Педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів до педагогічного спілкування. *Збірник наукових праць ПДПУ ім. Володимира Короленка*. Полтава, 2018. Вип. 6 (64). С. 83-91.
- 14а. Гірняк А.Н., Васильків О.В. Психологічні бар'єри у взаємодії викладача й студентів та шляхи їх ефективного подолання. *Психологічні перспективи*. 2019. Вип. 33. С. 79-90.
15. Гнатик Л. М. Комунікація: походження, типологія, функції. *Науковий*

вісник НЛТУ України. 2021. Вип. 21.10. С. 344-353.

16. Гоголь О. В. Формування педагогічного мовлення майбутніх вчителів активними методами навчання : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2007. 19 с.
17. Гриньова В. М. Формування комунікативної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти): дис. ... докт. пед. наук. Харків, 2010. 416 с.
18. Гузій Н. В. Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти : монографія. Київ : НПУ ім. М. Драгоманова, 2004. 243 с.
19. Діалогізація дидактичного процесу: гуманістична перспектива / за ред. А. Л. Васильчука. Київ : Правда Ярославичів, 2018. 164 с.
20. Долинська Л. В., Матяш-Заяц Л. П. Психологія конфлікту : навч. посіб. Київ : Каравела, 2013. 303 с.
21. Єлькін Д. К. Психологія спілкування. Київ : Мікрос-СВС, 2004. 121 с.
22. Ємельяненко Л. М. Петюх В. М. Конфліктологія : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2013. 315 с.
23. Жирун О. А. Педагогічна комунікація в аспекті професійної ідентичності. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2010. № 1. С. 100-104.
24. Заброцький М. М. Комунікативна компетентність учителя : сутність і шляхи формування. Київ – Житомир : Волинь, 2010. 112 с.
25. Зарецька І. Комунікативна культура як компонент педагогічної культури. *Директор школи*. 2015. № 3 (5). С. 149-157.
26. Засєкіна Л. В., Пастрик Т. В. Основи психології й міжособове спілкування: навч. посіб. Київ, 2018. 216 с.
27. Зливков В. Л. Самоідентифікація в педагогічній комунікації. Київ : Український центр політичного менеджменту, 2015. 144 с.
28. Калаур С. М., Фалинська З. З Соціальна конфліктологія : навч.-метод. посіб. Тернопіль : Астон, 2010. 362 с.
29. Кан-Калик В. А. Педагогічне спілкування. Київ : Знання, 1987. 112 с.

- 30.Касярум К.В. Комунікативна компетентність викладача вищої школи. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*. 2015. №2 (15). С.24-27.
- 31.Киричук О. В. Розвиток креативності вчителя в педагогічному спілкуванні. *Рідна школа*. 2005. № 12. С. 53–56.
- 32.Коберник О. Проблема педагогічного спілкування в теорії і практиці. *Рідна школа*. 2012. №11. С. 23-25.
- 33.Когут І.В. Визначення базисних компетенцій у структурі комунікативної компетентності майбутнього педагога. *Освітологічний дискурс*. 2014. №2 (6). С. 14-19.
- 34.Корніяка О.М. Психологія комунікативної культури студента. Київ : Міленіум, 2006. 336 с.
- 35.Король Л.Л. Педагогічна майстерність вчителя : традиції та інновації. *Педагогіка та психологія професійної освіти*. 2008. № 4. С. 56-65.
- 36.Коропецька О. Формування готовності сучасного вчителя до спілкування з учнями. *Збірник наукових праць : філософія, соціологія, психологія*. Івано-Франківськ : Плай, 2008. Вип. 2. Ч.1. С. 81-91.
- 37.Косенко Ю. В. Основи теорії мовленнєвої комунікації : навч. посіб. Суми : Сумський державний університет, 2013. 292 с.
- 38.Кручек В. Психолого-педагогічні основи міжособистісного спілкування : навч. посіб. Київ : НАКККиМ, 2010. 187 с.
- 39.Кузь В. Модель учителя нової генерації. *Рідна школа*. 2015. №9. С.33-35.
- 40.Культура педагогічного спілкування : навч.-метод. посіб./ Арват Ф.С., Коваленко Є.І., Кириленко С.В., Щербань П.М. Київ : ІЗМН, 2017. 162 с.
- 41.Кушнірюк В. М. Гуманізація міжособистісних стосунків як умова запобігання конфліктів у педагогічному процесі. Київ : Знання, 2011. 224 с.
- 42.Ложкін Г. В., Пов'якель Н. І. Практична психологія конфлікту : навч. посіб. Київ : МАУП, 2015. 256 с.
- 43.М'ясоїд Г. І. Педагогічні умови розвитку комунікативної компетентності сучасних студентів : дис. ... канд. пед. наук. Тернопіль, 2015. 316 с.
- 44.Мачуська І. М. Формування культури спілкування суб'єктів навчально-виховного процесу. *Педагогіка і психологія*. 2017. №3. С. 97-104.

- 45.Молочко М. В. Формування соціально-психологічного клімату в педагогічному колективі: дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2014. 190 с.
- 46.Мороз Л. І., Яковенко С. І. Професійно-психологічний тренінг : підручник. Київ : Паливода А.В., 2011. 252 с.
- 47.Москаленко А. М. Розвиток умінь педагогічного спілкування в системі післядипломної освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2011. 22 с.
- 48.Мусатов С. О. Педагогічна комунікація: психологічні витоки та особливості. *Освіта і управління*. 1999. Т.3. № 3. С. 47-52.
- 49.Начосіна М.М. Сучасні методи і прийоми педагогічного спілкування. Суми : СДПУ, 2011. 138 с.
- 50.Нежданова Н. В. Психологічні чинники формування професійно важливих якостей особистості майбутнього фахівця. Одеса : Апостроф, 2016. 215 с.
- 51.Низовець О.А. Особистісні детермінанти розвитку комунікативної компетентності майбутніх психологів : дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2011. 223 с.
- 52.Оптимізація групової взаємодії в малих групах : посібник / за наук. ред. П. П. Горностая. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 126 с
- 53.Орбан-Лембрик Л.Е. Психологія професійної комунікації : навч. посіб. Чернівці : Книга-XXI, 2020. 528 с.
- 54.Петрінко В.С. Конфліктологія : навчальний посібник. Ужгород : Говерла, 2020. 360 с.
- 55.Професійна компетентність педагога: досвід, проблеми, перспективи / авт.-уклад. С. В. Бочаров, Н. В. Губанова. Донецьк : Витоки, 2009. 408 с.
- 56.Психолого-педагогічні аспекти міжособистісної педагогічної взаємодії : навч. посіб. / за ред. М.В. Артюшиної, О.М. Котикової, Г.М. Романової. Київ: КНЕУ, 2007. 528 с.
- 57.Психологу для роботи : діагностичні методики : збірник / за ред. М.В. Лемак, В.Ю. Петрищевої. Ужгород : Вид. О. Гаркуші, 2011. 616 с.

- 58.Савенкова Л. О. Професійне спілкування майбутніх викладачів як об'єкт психолого-педагогічного управління : монографія. Київ : КНЕУ, 2005. 212 с.
- 59.Садова В. В. Формування комунікативної культури вчителів початкових класів у процесі методичної роботи : дис. ... канд. пед. наук. Харків, 2020. 220 с.
- 60.Сайтарли І. А. Культура міжособистісних стосунків : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2017. 239 с.
- 61.Солощук Л. В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації : монографія. Харків : Константа, 2006. 300 с.
- 62.Степанов О. М, Фіцула М. М. Основи психології і педагогіки : посіб. Київ : Академвидав, 2003. 504 с.
- 63.Сущенко А.В. Реалізація комунікативного потенціалу вчителів у сучасному педагогічному процесі.*Рідна школа*. 2019. №1. С. 14-15.
- 64.Тімотін А. Наукове проектування розвивальної комунікації у цілісному освітньому просторі. *Психологія і суспільство*. 2012. №3-4. С. 105-124.
- 65.Трухін І. О. Соціальна психологія спілкування : навч. посіб. Київ : Центр навч. літератури, 2005. 335 с.
- 66.Філоненко М. Психологія спілкування : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 224 с.
- 67.Фурман А.В., Гірняк А.Н. Психорозвивальна взаємодія в освітньому процесі та її концептуальні засади. *Психологічний часопис*. 2020. № 6 (38). Т. 6. С. 9–18.
- 68.Фурман А.В., Гірняк А.Н. Psychological technology of the interaction between teacher and students under the conditions of innovative module-developmental teaching. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди»*. Київ : Гнозис, 2018. Вип. 37 (4). Т. I (23) : Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання. С. 123–135.
- 69.Фурман О.Є., Гірняк А.Н. Розвивальна взаємодія в освітньому закладі як сфера психологічного оргвпливу. *Актуальні проблеми психології*. Т. I,

вип. 55. 2020. С. 66–71.

70. Фурман О.Є., Гірняк А.Н. Сутнісні визначення модульно-розвивальної взаємодії викладача і студентів в освітньому процесі. *Психологія і суспільство*. 2020. № 3. С. 53-81.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Взірець заняття програми формування безконфліктного
міжособистісного спілкування в системі взаємостосунків
«педагог – учнівський колектив»**

Тема. Основи ефективної комунікації в педагогічному процесі

Мета: ознайомити вчителів з основами ефективної комунікації, розвинути навички активного слухання, емпатії та чіткої вербальної і невербальної комунікації, показати важливість взаєморозуміння між педагогом і учнівським колективом, підвищити рівень здатності вчителів реагувати на емоційні та невербальні сигнали учнів.

Хід заняття

1. Організаційна частина

Заняття розпочинається з привітання та короткого введення в тему. Вчителям пропонується ознайомитися з планом заняття і його основними цілями. Тренер пояснює, що ефективна комунікація є ключем до створення позитивної атмосфери в класі та сприяє запобіганню непорозумінь і конфліктів. Для кращого настрою й залучення до заняття використовується коротка розминка, що дозволяє учасникам звикнути до групової роботи та налаштуватися на спільну діяльність. Пропонується така вправа, як «Тепле привітання», де учасники обирають партнера і впродовж кількох хвилин знайомляться, виказуючи цікавість один до одного.

2. Основна частина

Вчителі ознайомлюються з основними принципами ефективної комунікації, такими як:

1. Відкритість: важливість прозорості та чесності у взаємодії.
2. Активне слухання: здатність слухати без переривань, зосереджуючи увагу на співрозмовнику.
3. Емпатія: здатність розуміти та відчувати емоції іншої людини.
4. Чіткість у вираженні думок: важливість формулювати свої думки зрозуміло та доступно для інших.

Учасники мають можливість задати питання, обговорити прочитане і почути думки колег щодо теми комунікації в педагогічному процесі.

Виконання тренінгових вправ, спрямованих на розвиток комунікаційних навичок вчителів.

1. Вправа «Рольова комунікація»

Учасники діляться на пари, і кожна пара отримує завдання змоделювати педагогічну ситуацію. Наприклад, один з учасників може бути в ролі вчителя, а інший – в ролі учня, що має емоційну реакцію на ситуацію (наприклад, не може впоратися з завданням). Вчитель має не лише передати інформацію, але й проявити емпатію, вислухати учня, з'ясувати причину його емоцій та підтримати його. Після кожної ролі проводиться коротка рефлексія, де учасники обговорюють, що вдалося, а де виникли труднощі.

2. Гра «Крок за кроком»

Учасники стоять у колі. Один з них починає речення (наприклад, «Я відчуваю...»), а наступний продовжує його (наприклад, «...що важливо підтримувати взаєморозуміння»), і так далі, поки кожен учасник не внесе свою частину. Метою є акцент на важливості спільної роботи та постійної взаємодії в процесі комунікації. Під час цієї вправи акцент робиться на чіткість і логічність повідомлення, а також на взаємодію всіх учасників у досягненні спільної мети.

3. Вправа «Читання невербальних сигналів»

Для цієї вправи учасники обирають пару і проводять діалог без слів, використовуючи тільки жести, міміку та рухи. Після завершення вправи кожна пара повинна поділитися своїми враженнями щодо того, що саме вони намагалися передати невербально, а інші учасники повинні спробувати вгадати значення цих сигналів. Це дозволяє вчителям усвідомити, як важливо сприймати невербальні сигнали в процесі спілкування з учнями.

4. Вправа «Активне слухання»

Учасники працюють у тріо. Один з учасників розповідає про будь-яку ситуацію, яка сталася в класі, інші два повинні слухати уважно, без перебивань, намагаючись зрозуміти не тільки слова, а й емоції, що стоять за ними. Після закінчення розповіді активний слухач дає зворотний зв'язок, демонструючи, що він дійсно розуміє почуте.

5. Робота в групах

Всі учасники поділяються на малі групи та обговорюють питання, як покращити комунікацію в класі. Кожна група отримує завдання створити власну модель ідеального комунікативного процесу між педагогом та учнями. Це дає змогу учасникам глибше замислитися над методами покращення комунікації та застосування теоретичних знань на практиці.

3. Рефлексія та підсумок

Після виконання вправ та ігор проводиться рефлексія. Учасникам пропонується поділитися своїми враженнями від заняття: що було корисним, що здалося важким, і які моменти вони планують впровадити в свою практику. Для підсумку використовується коротка вправа «Підсумкове слово», де кожен учасник має сказати одне слово, яке, на його думку, найкраще відображає його враження від заняття. Це дозволяє учасникам не тільки підсумувати інформацію, а й відчувати себе частиною спільного процесу. Заняття завершується коротким оглядом основних моментів: важливість відкритості, активного слухання, емпатії і невербальних сигналів у педагогічній комунікації. Педагоги отримують рекомендації щодо подальшого вдосконалення своїх комунікаційних навичок та запобігання конфліктам через непорозуміння.